గీ. ధర భరద్వాజ మౌని గోత్ర ప్రభువుఁడు
ప్రియ గుణుఁ డగు కే. యర్. కేసరికి నొసంగు
నాయురారోగ్య విభవంబు లలఘుగతిని
ఆశ్రితావనమూర్తి నారాయణుండు.

ఇందు వచ్చు పాత్రలు

సంవరణుఁడు - కథానాయకుఁడు.

విదూషకుఁడు - రాజు వేడుక చెలికాఁడు.

వసుమిత్రుఁడు - మంత్రి.

వసిష్ఠుఁడు - పురోహితుఁడు.

కుశుఁడు - రాజకుమారుఁడు.

కంచుకి - అంతఃపుర పరిచారకుఁడు.

తాపసుఁడు - భృగుమహర్షి శిష్యుఁడు.

స్త్రీలు

తపతి - కథానాయిక

రంభా, మేనకలు } చెలులు

ఇద్దఱు చేటులు.

కథాసారము

—* ప్రథమాంకము *—

హస్తిపురాధీశ్వరుఁడగు సంవరణ చక్రవర్తి యీ కథకు నాయకుఁడు. అతఁడు దనతొలి భార్యయగు సాల్వరాజ పుత్రియందు సంతానము గానక, యామెనొక వ్రతనియమమున నుద్యానమున నుంచును. అంతఁ గలలో నాతని కొక రేయి, సూర్యుఁడగపడి, యెన్నివ్రతములు గావించినను సాల్వరాజు పుత్రియందు సంతానప్రాప్తి లేదని యానతిచ్చెను. ఆ యుదయముననే దేవిని వ్రతము మాన్పించి, విదూషకునితోఁగూడి తానుద్యానమున విహరింపఁబోవును వారికచ్చట నొక మరకత శిలాతలముపైఁ గొన్నియడుగుజాడలగపడుటయు, పిదపఁ బైనుండి యొకకర్ణపూరము రాలుటయు, గని, యచ్చటికి దేవకామిను లెవ్వరో వచ్చియుండురని కొన్నిగురుతులచే రాజుకనిపెట్టి మన్మథ పరితాపముకు గ్గమగును.

—* ద్వితీయాంకము. *—

రంభామేనకలు, సూర్యపుత్రియుఁ దమకు యజమానురాలును న తపతి మను కన్నెంగూర్చి ముచ్చటించుకొనుచుఁ, తపతి నారదునిచే సంవరణుని రూప శౌర్యగుణములను విని యాతనిపై బద్ధానురాగయయి, యాతనిఁ జూడఁగోరి మేనకతోఁగలిసి, సంవరణుని యుద్యానమునకు వచ్చుటయును, అపుడు మేనక తపతి కర్ణపూరమున మన్మథగాధాక్షరములు కొన్ని లిఖించి యాతని ముందు వైచుటయు, మున్నగు కథాభాగమును వెల్లడింతురు.

పిదప రాజు వేటకై హిమవత్పర్వత కాననమ్ముల కేగును. తపతియు నచ్చట నొకశిలామండపమున సంవరణునిఁ గూర్చి పరితపించుచుండును. రాజు ప్రక్కనుండి విని సంతసిల్లును.

సూర్యాస్తమయమగుటచే నందరు నిష్క్రమింతురు.

—* తృతీయాంకము. *—

రాజేంద్రుఁడా మండపముననే తపతికై పరితపించుచు విదూషకునిచే శిశిరోపచారములందుచు పరితాపభరంబునఁ దుదకు మూర్ఛిల్లెను. తపతిమార్గము నుండి యిదంతయును జూచుచుండి, పరుగునవచ్చి, రాజును స్పృశింప నాతఁడు మూర్ఛదేరి, యామెంబట్టుకొనఁబోవ సఖులడ్డమై, సూర్యునారాధించి యీమెంబడయుమని తపతితో నంతర్ధానమందుదురు. రాజునట్లే కావించి, తపతిం బెండ్లాడి సుఖంబున నాయరణ్యముననే కాలము గడపుచుండును.

—* చతుర్థాంకము. *—

పూర్వమొక యుద్ధమున సంవరణునిచేఁ దనపుత్రుల పోగొట్టుకొనిన యొక రాక్షసి మోహినికయనునది, మాయలచే రాజుల నెట్లయినఁ జంపి పగదీర్చికొనఁగోరి, యొక కుట్రబన్ని రాజునంగీకారము వడసి యొక విమానమున సాయంతనవేళ నాతనిఁ గొంపోవునట్లు, నియమించికొని పోవును. భృగుమహర్షి యావిషయము లెఱింగి తన మంత్రప్రభావంబున నా రాక్షసిని దూరముగఁదోలి, రాజునకా కుట్ర యెఱింగించి, ఋషికుల శరణ్యుఁడగు నారాజచంద్రునిఁ గాపాడును.

—* పంచమాంకము. *—

రాజు చిరకాలము లేనందున నరాజకమయి సంవరణు రాజ్యమంతయు, దుర్భిక్షాపీడితమై, రిపుజనమ్ముల వశగము గానున్నతరిని, మంత్రి మిక్కిలి యుఁ జింతించి సంవరణుని వెదకికొనుచు, నరణ్యములకు వచ్చును. సంవరణుఁడు దపతియందలి యనురాగముచే పురికేఁగ నిచ్ఛగింపకున్నాఁడని గ్రహించి, వారికిద్దరకిట్లయిన యెడబాటు గల్పింపనెంచి, యొకరేయి వారిద్దరు నిద్రించుతరిని, సారథి రహస్యముగ గర్భవతియగు తపతిని యామెయక్కయగు సావిత్రికడకుఁ జేర్పించును. అంత తపతి యచ్చట సూర్యకల్పిత సమాగ్రహమ్మున నొడలెఱుంగకయే పుత్రునిఁ బ్రసవించెను. సూర్యుఁడా కొమరు

వెంటనే తనలోకమునకుఁ గొంపోయి పెంచుచుండెను. ఇచ్చట సంవరణుఁడు తపతింగానక యున్మత్తుఁడై కాననముల గ్రుమ్మరువేళ సమయము కనిపెట్టి మంత్రివిదూషకు లిరువురును సమీపించి, శత్రువుల దుండగముల నుగ్గడించి యాతనికిఁ గోపముం బుట్టించి, సూర్యదత్తంబగు రథమున నాకాశవీథిని పురంబునకుఁ గొంపోవుదురు.

—* షష్ఠాంకము. *—

రాజు, శాత్రవుల జయించి ప్రజల కష్టములడంచి, సుఖించుచుండి, తపతిం దలంచి పరితపించుచుండ, నచ్చట దపతియుఁ రాజునకయి పరితపించుచు, తనయాజ్ఞలేనిదే పతిని దర్శింపరాదనిన జనకుని శాసనమున సేయునదిలేక మారువేసమున సౌధాగ్రముననున్న రాజుకడకు వచ్చును. అంత మగల మోహినిక కొన్ని కుట్రలు కల్పించి, వారినెల్ల నేకకాలమున నంత మొందించు సమయమున సూర్యలోకమునుండి సంవరణ పుత్రుఁడగు కురునితోఁగూడ వసిష్ఠుఁడరుదెంచి, కుమారు నర్పించి, మోహినిక మాయలన్నియు వెల్లడించి, కుమారి బంధితయైన మోహినికను విడిపించును. ఇంతలో తపతియు రాజును నొండొరుల గలసియుండునట్లు సూర్యుఁడు మరల ననుగ్రహించి పారితోషికము వస్త్రాభరణములుఁ బుత్తెంచును. అందరుఁగలసి సుఖింతురు. ఈ కథ భారతము నాది పర్వములోనిది. ఈ నాటకమున సనతి మార్పులొందినవి.

పీఠిక.

నేను 1917 సంవత్సరము సెప్టెంబరు నెలయందుఁ గర్నూలు పురం బున కొక పనిమీఁదఁ బోయియుంటిని. అచ్చట బ్రహ్మశ్రీ ఇంద్రగంటి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గారికిని నాకును నూతనముగ మైత్రిసంప్రాప్తమయ్యె. పిమ్మట వారొకనాఁడు గీర్వాణవాణి నున్న తపతీసంవరణనాటకము నాకుఁ జూపి దాని నాంధ్రీకరించుటకు నన్నుఁ బ్రోత్సాహ పరచిరి. అంతట నే నాపనికిఁ గడంగి యచ్చటనే సుమారిరువది రోజులలోఁ బ్రథమాంకము ముగించితిని. అనంతరము ప్రస్తుతము నాకు నివాసభూమియగు కృష్ణామండలము నందలి కోవూరునకేఁగి యచ్చట నా ప్రాణసఖుఁడౌ జాజాల చలమయ్యశాస్త్రి నాకనేక విధముల సహాయమొనర్చి నన్ను బ్రోత్సాహపఱుప 1918 సంవత్సరము జనవరి నెల నాటికి గ్రంథమంతయుఁ బూర్తముగ నాంధ్రీకరించితిని. జూలై నెలలో నాంగ్లవిద్యాభ్యాసమునకై నేను చెన్నపురికి వచ్చితిని. అప్పుడు నా మిత్రులనేకు లీగ్రంథముం జూచి చాల బాగుగ నున్నదని ప్రశంసించి ముద్రణమునకై నన్నుఁ బ్రేరేపించిరి. కాని నాకిది ప్రథమప్రయత్న మగుటం జేసి దోషయుక్తమై యుండు నని యెంచి యింత శీఘ్రకాలమున ముద్రింపించుట కిష్టపడకుంటిని. అనంతరము నేనీ పొత్తమును గొందఱు పండితులకుఁ జూపఁగా వారు మంచి అభిప్రాయముల నిచ్చిరి. అంత నేనీపొత్తమును ముద్రింపఁ దలంచి యుండ, డాక్టర్. కే. యస్. కేసరిగారు నా యుద్యమమునకుం దోడ్పడి ముద్రణమునకగు వ్యయము లన్నియు భరించి నాకృతజ్ఞతకుం బాత్రులైరి. వేమూరు రామదాసు పంతులుగారు, ఆంధ్రపత్రికా సంపాదకులగు నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు, బచ్చు వేంకటసుబ్బయ్య శ్రేష్టిగారును, సామి వేంకటాచలము శ్రేష్టిగారును వలయు కాగితముల నిప్పించి నన్ను సఫలమనోరథుని గావించి నందులకు వారికెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. గ్రంథరచన యందు నాకుఁ జాల దోడయి ముద్రణమునకు నన్ను మిక్కిలి ప్రేరేపించి నా మిత్రులు కేసరి, గురుమూర్తిశాస్త్రియు, బులుగుండ్ల నరసింహశాస్త్రియు నాకృతజ్ఞతకుఁ బాల్పడిరి. అచ్చటచ్చట నచ్చుతప్పు లుండవచ్చును. కాన రెండవ కూర్పున సవరించికొనెదను.

పండితులు మన్నింపఁ బ్రార్థితులు

ఇట్లు,
కాకర్ల కొండలరావు.

23 జనవరి 1919.

అభిప్రాయములు.

బ్ర॥ శ్రీ॥ కాకర్ల కొండలరాయఁడు రచించిన "తపతీసంవరణ" మను నాంధ్రీకృత నాటకము నందందుఁ బఠించితిని. మిక్కిలి చక్కఁగఁ దెనిగింప బడినది. శైలి మనోహరమై పండిత పామర హృదయాహ్లాద కరమైయున్నది. భావ నిరుష్టమై శ్లాఘ్యమైయున్నది. ఇదియే వీరికిఁ బ్రథమ ప్రయత్న మని కవిత్వమొక్కొక్కచోఁ దెలుపుచున్నది. సమష్టిమీఁద ధార యున గళమై స్వతంత్రముగ రచితమైన గ్రంథమువలెఁ పఠనీయమై యున్నది. వీరీ కవిత్వశిల్పమున నింకయు శ్రద్ధాభక్తులతోఁ బాటుపడెదరేని యుత్తమ కవులలోఁ జేరఁగలవా రగుదురు.

తిరువళిక్కేణి 25—1—19 } చావిలికొలను-సుబ్బరావు.

మ॥ రా॥ రా॥ కాకర్ల కొండలరావుగారిచే నాంధ్రీకరించబడిన "తపతీ సంవరణ" మనునాటక మంతయు నేను వింటిని. కొన్ని పద్యములును గద్యములును మూలముతోఁ బోల్చి జూచితిని. మూల మందలి యర్థమును, భావములును, భాషాంతరము నందుఁ జక్కఁగ బ్రతిఫలించినవి. మూలముతో సంబంధము లేకుండఁ జూచినను నాటకము ప్రదర్శనయోగ్యమనియుఁ బ్రేక్షకులకుఁ దప్పక యాహ్లాదముఁ గల్పించు నది యనియు నాయభిప్రాయము. ఈ గ్రంథకర్త భాషాసేవ యీవిధముగనే చేయుచుండినయెడలఁ గొలది కాలమునందే మంచికవి యనియు నాటకకర్తయనియుఁ బేరుపొంద వచ్చును.

కే. వి లక్ష్మణరావు,
ఆంధ్రపత్రికానిలయము.

మ॥ కొండలరావుగారు వ్రాసిన తపతీసంవరణనాటకమును నేను కడు సంతసముతో తీరనితనివితో వదలజాలని కుతూహలముతో తదేకలగ్నమగు మానసముతోఁ జదివితిని. వీరి కవిత్వము మృదుమధురము. పద్యముల నడక ధాటి శ్లాఘనీయము. గీర్వాణభాషను రచించిన ప్రాచీనకవి హృదయమును వీరు తమయాంధ్రీకరణమునఁ జక్కఁగాఁ జూపఁ గలిగిరి. ఇట్టి ప్రశస్తమగు

నాటకము ను ఆంధ్రవాఙ్మయమునకుఁ గానుకగా నిడిన కొండలరావుగారాంధ్రుల కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రులు.

వేమురుమూడి - శేషగిరిరావు.

సహాయసంపాదకుఁడు.

నీతిదాయకమై సదలంకార భూయిష్ఠమై సముచితపోషణా సంవిధానముచే నొప్పారునట్టి తపతీసంవరణ నాటకమును మహారాజశ్రీ కాకర్ల కొండలరాయ కవిగారు సంస్కృతమునుండి యర్థగౌరవధాటితో మృదుమధుర శైలితో సలక్షణభాషతో నాంధ్రీకరించి యాంధ్రభాషామతల్లి కొక యమూల్యాభరణమును గానుకగా నొసంగిరి.

వీరికిదియే ప్రథమప్రయత్నమైనను మూలమునందలి భావాదిస్వారస్యాదుల నించుకేనియు వెలితిబడనీయక స్వతంత్రగ్రంథఫక్కి ననుసరించి యున్నవి యున్నట్లింత మనోజ్ఞముగాఁ దెనిగించుటంజూడ వీరిభాషాపరిశ్రమయుఁ గవిత్వతత్త్వనైపుణ్యము పాండిత్యము వెల్లడియగుచున్నది.

ఈ గ్రంథమును జేతఁబూసికొనినచోఁ దుదవరకుఁ జదువనిదే మనసున కింపొనర్పదు. మఱియుఁ గదళీపాక విరాజితమై దనరారుటచే విద్వాంసులకు సామాన్యులకును నిరతిశయానందమును సమకూర్చుచు నున్నతభావప్రబోధకమై సంస్తుతిపాత్రమగు చున్నది.

ఈ గ్రంథము మూలమునందలి భావాదుల నించుకేనియు వెలితిబడకుండ స్వతంత్ర గ్రంథముగా నుండునట్లు మిక్కిలి రమణీయముగా రచియింపబడియుండుటచేఁ జదువరుల మనమునెంతయు నాకర్షించుచు వారినున్నతభావ ప్రబోధితులఁ గావించి మనసున కొక యపూర్వానందమును జనింపఁజేయుచున్నది. ఈగ్రంథకర్త కిదియే ప్రథమ ప్రయత్నమైనను భాషాంతరీకరణములలో నింత హృదయంగమముగా మనోజ్ఞముగా నిర్మింప సామర్థ్యము గలవారు మనదేశమున నరుదుగా గన్పించు చున్నారు. ఇట్టి రూపకములను జ్ఞానమార్జించుటయం దాసక్తిగల వారెల్లరుఁ జదివినచోఁ దదుపలబ్ధికి సందియ ముండదు మన దేశమునందలి కవులలోఁ బ్రాముఖ్యము వహింపఁగల శ్రీ కొండలరాయ కవి గారికి నా పరమదయాళుఁడగు నీశ్వరుఁడాయురారోగ్యైశ్వర్యముల నొసఁగి వారిచే నిట్టి భాషాసేవ నిరంతరముఁ జేయఁబడు నట్లనుగ్రహించుఁగాత !

భిషగ్వర - కైప సుబ్రహ్మణ్యశర్మ.

ఓం

తపతీసంవరణము.

ప్రథమాంకము.

{ నాంద్యంతమున సూత్రధారుఁడు ప్రవేశించుచున్నాడు. }

సూత్ర—

చ. కలువలఱేనివంక యును గౌస్తుభముం సుధయుం గ్రమంబుమై
నలికము మోవి స్వేదమను వ్యాజమునందము సోదరిం దదం
గలతిక నూని పెండ్లితరిఁ గాంతుని కీయఁగ, దెచ్చిరో యనం
బొలుచు సుధాబ్ధికన్య పరిపూర్ణకృపామతి మిమ్ముఁ బ్రోచుతన్

(ఆలోచించి) అతివిస్తర మేల? నా కిపుడు సంప్రాప్తమైనయభ్యుదయ ప్రమోదాతిభారంబున మద్గృహిణి యుం బాల్గొనుఁగాక. (తెరవంక జూచి) నటీ! యిటురమ్ము.

నటి—(ప్రవేశించి) ఆర్యా! యిదిగో! వచ్చితిని.

సూత్ర—ప్రియా! అపూర్వంబు నాదిరాజకథాసనాథంబును నగు తపతీ సంవరణ నాటకమందలి ప్రయోగామృతాంతరములగు నవరసంబులనుఁ బానము జేయఁగోరి యీ యార్యమిశ్రు లట్టియుచిత ప్రయోగంబునకు నన్ను నియోగించి యున్నారు.

నటి—ఆర్యా! యీనాటక మే కవిపుంగవునిచే రచియింపఁ బడియె?

సూత్ర—ఏని మకుటతటము పరమహంస పాదపంకేరుహపాంసుపటలపవిత్రీకృతమైనదో యేనికరకమలము గోత్రామరేంద్రదారిద్ర్యాంధకారంబునకు భానుతుల్యమైనదో యేనిముఖకమలమునుండి యాశ్చర్యమంజరీకథామధుద్రవము చిప్పిలినదో మఱియు

గీ. ఉన్నతాంస మాజానుబా ♦ హుయుగ మాంస
వర్తిరత్నకర్ణికకర్ణ ♦ పాశ ముచ్చశి
రోధి యుత్తుంగఘోణము ♦ రుక్మనిభము
నైన యెవ్వానితనువు ప్ర ♦ జార్తిహారము 2

అట్టికేరళకులచూడామణియు మహోదయపురాధీశ్వరుండు నగుమహాకవి "శ్రీకులశేఖరవర్మ" ధరావల్లభుండు తొలుత గీర్వాణభాషయం దీనాటకమును రచించెను.

నటి—అట్లయిన దీని నెవరాంధ్రీకరించిరి?

సూత్ర—

సీ. ఆత్రేయగోత్రాంకుఁ ♦ డాఱువేలనియోగి
వంశసంజనితుఁ డై ♦ వఱలువాఁడు
సతతంబు ఋజుమార్గ ♦ చరుఁడైననిమ్మరా
ట్చిన్నాంబికలు ♦ కూర్చుచిన్నిసుతుఁడు
సద్గుణి జాజాల ♦ చలమయ్య శాస్త్రికి
ననయంబు విడరాని ♦ ప్రాణసఖుఁడు
బాల్యంబు గడచిపో ♦ వ వినూత్నతరుణిమ
బైశానం దనగారు ♦ వటువువాడు
గీ. నిరతమును దైవభక్తిమైఁ ♦ బరగువాడు
పండితులమ్రోల నౌదల ♦ వంచువాడు

జాలిగలవాఁడు సజ్జన ♦ సమ్మతుండు
ప్రకటధీశాలి కొండలరాయఁ డతఁడ! 3

నటి—ఆర్యా! అనపత్యుల రగువిూకు సపత్న్యుత్పత్తిహేతువగు వివాహాంత రాభ్యుదయమున జనించినయానందము నేఁడీయార్యమిశ్రుల యాజ్ఞాబలముచే ద్విగుణితమైనది.

సూత్ర—ఇక సంగీతమారంభింతమా ?

నటి—(ఖేద మభినయించి) ఆర్యా! నేనింతవఱకును పుత్రలాభము రాకచే నియమక్లేశితశరీర నగుటం జేసి గాన మొనర్పజాలకున్నాను.

సూత్ర—(తెరవంకఁ జూచి) ఆహా! నాశిష్యుఁడు శివదాసు విదూషకుని వేషముఁ బూని యిటే వచ్చుచున్నాఁడు. నీవు బడలియున్నదానవు. నేనును శిష్యగుణసంక్రాంతమై యున్న యాత్మప్రయోగప్రతిబింబముం దిలకింప నుత్సాహితుఁడనై యున్నాను. కావున మన మిరువురమును బ్రేక్షకుల మగుదము. మఱియును,

గీ. పుత్రలాభార్థముగ నీవు ♦ పూనియున్న
వ్రతము నందుండి నాచేసి ♦ వారణంబు
వడసితివి ; సంవరణ సార్వ ♦ భౌముచేత
సాల్వభూనాయకునితనూ ♦ జాత వోలె. 4
(ఇద్దఱును నిష్క్రమింతురు)

{ విహ్వలాంగుఁడై విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

విదూ—(నిట్టూర్పు విడిచి యంగము లొత్తికొనుచు) దేవియగు సాల్వరాజపుత్రిని పుత్రీయనియమమునుండి నివారించి మరలి స్వప్నశ్రవణార్థమై శీఘ్రముగ రమ్మని కంచుకిచే చెలికాఁడు నాకీయుదయముననే

జెప్పివచ్చెను. నేను నశ్వోద్యానమునకుఁ బోయి నియోగము నెఱవేర్చికొని మరలి రాజవీథిని వచ్చుచు నా మొద్దుగుఱ్ఱము మీఁదనుండి తల్లక్రిందుగా బడితిని. అందుచే నా యవయవములు నాపు స్వాధీనము గాకున్నవి. కాని పైమేనను బలవంతమున నా చెలికానికడకు లాఁగికొని పోయెదనుఁ కుంటుచు ముందునకు జూచి) ఆహా! యేమి నా ప్రభావము. ఈహా స్త్రీపురవాస్తవ్యులందఱుం గుఱ్ఱము-పారాశర్యుఁడు- అని యస్పష్టాలాపము లాడుచు హాసనిరోధ దుష్ప్రేక్ష్యముఖులై నవ్వుటకుఁగాని నవ్వకుండుటకుఁగాని శక్తిలేక పర్యాకులచిత్తులై యున్నారు. (తెరవంకఁ జూచి) ఇదిగో! నా చెలికాఁడలంకరణము సమాప్తిఁజేసికొని యిటే వచ్చుచున్నాఁడు. ఇఁక నేను శ్రమపడ నేల? కావున నిచ్చటనే యుండెదను. (అచ్చటనే యుండును.)

{ రాజు సపరివారుఁడై మనస్తాపముతోఁ ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

రాజు—(సవిమర్శనముగా) ఆహా! అపత్యపదార్థవిశేషమహిమ చెప్పఁ దరము కాదు, ఏలయన,

గీ॥ ప్రసవగుణహీన యగునాదు ♦ భార్యఁ దలఁప
మది జనించెడి నెంతో యు ♦ మ్మలిక నాకె
కూర్మితనయులవిరహంబు ♦ కొలఁదిఁ బుత్ర
వంతుల కొదవుఖేదం ♦ బికెంతయొకద! 5

స్వప్నము విని కర్తవ్య మాలోచించుటకై యిటకు రమ్మని యుదయమునసే నా చెలికాఁ డగుపారాశర్యునికి వార్త నంపియుంటిని. అతఁ డిప్పటికిని రాకున్నవాఁడు (దిక్కులు బరికించి) ఓహో! ఏమిది, అప్పుడే లేయెండ తలయెత్తనుంకించుచున్నది.

సీ॥ కలకలారావముల్ ♦ జెలఁగఁ బక్షికులంబు
లాశాంతరంబుల ♦ కరుగఁజొచ్చె
పరివెన్నుతుదవోలె ♦ నరుణంబు లగుభాను
కిరణముల్ దిశలంటఁ ♦ గెరల కుండె
నిదురమత్తునఁ దేలు ♦ నేత్రాంబుజములకు
నల్ల నల్లన దృష్టు ♦ లావహించె
అంతకంతకుఁ జారి ♦ యతికృశత్వము నొంది
యిరుల మొత్తంబు లిం ♦ తింత లయ్యె
గీ జరఠ మత్స్యాల్ప మగుతమ ♦ శ్శకల మొకటి
సాగరతరంగముపగిది ♦ సన్నగిలుచు
నపరదిశయందు లఘుభాగ ♦ మావరించి
పాసి పోఁజాల కున్న దిప్పటికి నైన. 6

(ముందునకుఁజూచి)

ఆహా! యీ నాచెలికాఁడు పారాశర్యుఁ డేలకో వ్యసనపీడితునింబోలె గన్పట్టుచున్నాఁడు. ఈతని యీయవస్థకుఁ గారణ మెద్దియో!

విదూ—(సమీపించి యెట్లోకుడిచేయి యెత్తి) మిత్రమా! జయ మగు గాఁక

రాజు—వయస్యా! నీయవఃకువ్యాపారము పూర్వమువలె లేదేమి?

విదూ—తమయనుగ్రహమే కారణము.

రాజు—అనఁగా నీయభిప్రాయ మేమి?

విదూ—(నవ్వుచు) అక్షరముచేతను యాకారముచేతను సూచింపఁబడని విషయములనే యెఱింగి సదా వ్యవహరించుచుండు నీవు నే నిప్పు డక్షరాకారముల రెంటిచేతను సూచించినయీవిషయ మెఱుంగఁజాలకుంటివా? నీపాండిత్య మెక్కడ బోయినది?

రాజు—సముద్రమునందువలె లో తెలియంగరాని మీబోటివారి మనోవ్యాపారము తెలియంగుటకు మాబుద్ధు లల్పములు. కావున స్పష్టముగాఁ జెప్పుము.

విదూ—అట్లయినఁ జెప్పెదను వినుము. నే నశ్వయానమున దేవికడ కేఁగి నియమమునుండి యామెను నివారించి మరలి రాజవీధిని వచ్చునప్పు డా మొద్దుగుఱ్ఱము బంతివలె న న్నెగుఱవేసి యేమూలనో పడఁద్రోచి పోయెను. గుఱ్ఱపు మూఁపుపై నాసన మొకనిముసమాత్ర మైన నిలువమిం జేసి యీయశ్వారోహణముచే నే నాకాశగమన మర్గము మాత్రము నేర్చికొంటిని. దేవాసురవిమర్ద పరిచితాంబరగమనుఁ డగుటఁ జేసి నా చెలికాఁ డీ విద్య పూర్ణముగ నేర్పఁగలఁడు గదా యని నే నప్పు డనుకొని వెంటనే యిట కేతెంచితిని. కావున నాకిప్పు డావిద్య నుపదేశింపుము.

రాజు—మూర్ఖా! ఈవిషయమున మాయుపదేశములు నిరర్థకములు.

చ. అరుదగుయోగమార్గమున • నైనను మంత్రసుసిద్ధి నైనని
ర్జరులవరంబుచే నయిన • సంయమిచంద్రులసేవ నైనన
శ్వరసుకృతార్జనారతులు • కల్మషరాశి నశింపఁ జేసి స
త్వరమ నభస్థలీగమన • భాగ్యముఁ గాంచి సుఖింతు రెంతయుఁ

విదూ—పోని మాప్రసంగము వదలుము. వాడియున్న నీమోముదామరం జూడ నీహృదయమున నేదోసంతాప మున్నట్లు తెలియు చున్నది. కారణ మేమి?

రాజు—మిత్రమా! చక్కఁగా నూహించితివి. గడచిన రాత్రి నేను స్వప్నమున సూర్యోపస్థాన మొనర్చు చుండఁగా,

చ. కరములవేఁడిమిం దుహిన • కాండములన్నియు రూపుమాయఁ
దారువులఁ దమ్మితీవియలు • దోరగవిచ్చిన మొగ్గకన్నులం [గా

చిరముగ నల్లనై యొసఁగు • తేఁటులపేరిక నీనికాళిచే
వెలుఁగునఁ జూచుచుండ రవిబింబము దోఁచెను మత్పురస్థలిన్॥

విదూ—తరువాత.

రాజు—అప్పుడు నేను భక్తిచే శిరసు వంచి నమస్కరించుచుండ నాబింబ మధ్యమునుండి యొకగంభీరవాక్కు వెలువడియె.

విదూ—ఎట్టివాక్కు?

రాజు—"వత్సా! సంవరణా!

గీ. సాల్వభూమీశ్వరుని పుత్రి • సన్నుతాంగి
నీదుకోమలి కువలయ • నీలనేత్ర
ప్రసవగుణహీన సుమ్ము! యీ • భవమునందు
శారదసమయసహకార • శాఖవోలె." 9

అని చెప్పి భగవానుఁ డంతర్ధాన మొందెను. నేనునుఁ బ్రాభాతిక మంగళ గీతంబులచే మేల్కాంటిని.

విదూ—శుభ మగుఁ గాక పరితపింపకుము.

రాజు—నే నధమర్ణుఁడను గదా. పరితపింప కుండు టెట్లు?

విదూ—(నవ్వి) అనేకామూల్యమణి ప్రపూర్ణములగు వేనవేలు కోశాగారము లుండియుం ఋణసంతాపము నొందుచున్నాఁడవా? ఆశ్చర్యము!

రాజు—మూర్ఖా! నీ వుద్దేశించిన ఋణవిషయము కాదు నేను మాట్లాడుట. ఇది వేఱు. పుత్రహీనత యనెడి పితరుల ఋణముంగూర్చి చెప్పుచున్నాను.

విదూ—అన్యోన్యము వాదించుకొనుచుండ తార్కికులవలన నే నీవిషయ మిది వఱకే వినియున్నాను. మీరు సూర్యుఁ డానతిచ్చినవిషయార్థ మెఱుంగక పరితపించుచున్నారు. ఆయర్థము నేను జెప్పెదను వినుఁడు. "ఈ నీదేవికి పుత్రులు కలుగరు. వే ఱొకదానిని వివాహముఁ గమ్ము. ఆమె వలన నీకుఁబుత్రులు జనింతురు" అని

రాజు—మిత్రమా! ఇదికూడ యోచింపఁ దగినదే. కాని దేవీగుణగణబద్ధమగు నాయీహృదయము వేఱొకచోట నుంపఁజాలను. కావున నిప్పుడు నియమరహితనై యున్న దేవిని దర్శించి వచ్చెదము రమ్ము.

విదూ—ఇటు నిటు మిత్రమా!

(ఇద్దఱుఁ బరిక్రమింతురు).

రాజు—(నిమిత్తము సూచించి) మిత్రమా!

గీ. తనయ జన్మలాభంబునఁ ♦ దక్క నిప్పుడు
మఱి దము వేఱొంటఁ జేకూరఁ ♦ బోదు నాకు;
అదరుచున్నది నాదక్షి ♦ ణాక్షి చూడ
నెఱుఁగరాదయ్యె దీనికి ♦ హేతు వేమొ! 10

అదృష్టపూర్వయగు దేవిపై మార్గము వెదకుచుండ సునిమిత్తమేల కలుగ కుండును?

రాజు—అదృష్టపూర్వయనఁగా నీయభిప్రాయమేమి!

విదూ—ఇంతకాలమును నియమాంకరిత దర్శన యగుటచే నే నట్లంటిని (ముందునకుం జూచి) ఇదిగో? యిటు చూడుము. భగవతియగు భాగీరథి కనఁబడుచున్నది.

రాజు—(అంజలిపట్టి)

సీ. భువనత్రయంబును ♦ బూతంబుఁ గావింప
జనన మొందిన భవ్య ♦ సాధనములు
అతిదుర్లభం బైన ♦ యమరలోకముఁ జేర
వరుస మై నిడిన సో ♦ పానతతులు
శ్రావ్యనాదములచే ♦ సతతంబుఁ గ్రీడించు
హంసావళుల కెల్ల ♦ నాటపట్లు
చంద్రదీధితిపుంజ ♦ సమములై తనరారు
ధవళకాంతులకు నా ♦ ధారకములు

గీ॥ పరిమళాంభోజసంతాన ♦ భాసురములు
నయిన ఘనవీచికా సికా ♦ యములతోడ
సతతమును రామణీయక ♦ స్థాన మగుచుఁ
దనరుచుండెను నీకు వం ♦ దనము తల్లి!

విదూ—(ఎదుటిభాగ ముద్దేశించి) ఇది సుమాస్తృతపవిత్రపురందలి యారా
మము. దీనఁ బ్రవేశించుము.

రాజు—(ప్రవేశమునటించి చూచి) ఆహా! యేమి యారామసౌభాగ్యము!
ఇదిగో యిచ్చట

గీ॥ చిలుక గొఱికినదానిమ్మ ♦ గెలలనుండి
పుడమి రాలినబీజ స ♦ మూహ మెల్ల
వన రమాంఘ్రులనుండి జా ♦ రినవిలాస
యావకపుశోభ నూనిన ♦ యట్లు దోఁచె.

(ఇద్దఱుఁ బరిక్రమింతురు.)

విదూ—(సభయముగాఁ బరుగెత్తి) వయస్యా, పరుగెత్తి పోవుదము రమ్ము!
ముందు గొప్పయుద్ధము జరుగుచున్నది.

రాజు—నీకీ యకారణభయ మేటికి?

విదూ—ఇట్టిప్రాణసంశయమునకంటె సంభ్రమావకాశము మఱేమి కావల
యును?

రాజు—నీప్రాణసంశయమునకు హేతు వెద్ది?

విదూ—(వ్రేలితోఁ జూపుచు) ఈమరకతశిలాతలమందు రక్తప్రవాహమునీ
కగపడుట లేదా?

రాజు—(నిపుణముగా నిరూపించి నవ్వుచు) మిత్రమా! నిజమే యిచ్చట
యుద్ధము జరిగియే యున్నది. ఒకానొక దేవతరుణియొక్క—

క॥ యావకవిషలేపాంచిత
భాస్వరపదపంకజాత ♦ బాణంబులచే

భావజుఁ డేయఁగ మరకత
మీఁ వెలువునఁ బడియెఁగరము ♦ లిరుదెస లలరన్ 13

విదూ—ఈపదవిన్యాసము దేవకన్యదనియే నీ వెట్లు తెలిసికొనఁ గలిగితివి?

రాజు—ఆకాశమునుండి దిగివచ్చునపు డీయశోక పర్ణంబులనంటినలాక్షారసముం జూడుము

విదూ—సరే యిది యుక్తముగనే యున్నది. (మరల నిరూపించి) ఇచ్చట మఱి యొకపాదవిన్యాస మగపడుచున్నదే. దీనికి వ్యాఖ్యాన మెట్లు? పోని మిక్కంత మాత్రమునకు నీ వేల? నేనె చక్కఁగా నాలోచించి వ్యాఖ్యాన మొనర్చెదను. (అని ధ్యాననిమీలితనేత్రుఁ డగును.)

{ అప్పుడు దేవి సపరివారముగాఁ ప్రవేశించుచున్నది. }

దేవి—సఖీ? యుత్పలికా? ఇంతకాలమును పుత్రసంభవకౌతుకాతిశయముచే నార్యపుత్రు నెడబాసి యుంటఁ జేసి విరహోత్కంఠ వ్యాకుల పరచుచున్నను నాహృదయస్ఫుటితముగా కున్నదిగదా? ఇపుడు నియమరహితనై యున్నదానను. ఇఁక నిముసమైన నాలసించుటకు నామన సొప్పుట లేదు. కావున శీఘ్రముగా నార్యపుత్రుని దర్శనోత్సవ మనుభవించెద.

చేటి—దేవీ! వర్షర్తునిరోధముం బాసిన శరచ్చంద్రిక కలువకొలనుం జేరదుఁడునా? ఇటు నిటు దేవీ!

(పరిక్రమింతురు.)

విదూ—ఆహా! కేవలము నిమీలితనేత్రములనే కాక మనస్సునుఁగూడా మహాంధకార మావరించినది. కావున నిదియు నీవే విమర్శింపుము.

రాజు—ఇచ్చట తెలియరాని దేమున్నది? ఈపాదవిన్యాస మాదేవకామిని నెచ్చెలిదై యుండును.

విదూ—ఇదియును యుక్తముగనే యున్నది. (ఊర్ధ్వముఖుఁడై) ఆహా ఈమాంసఖండ మాకాశమునుండి పడినది. స్వర్గమున మహాదేవాసురసంగ్రామము జరుగుచున్నదో యేమొ?

చేటి—(చెవియొగ్గి) దేవీ! యెదుట పారాశర్యులవారి యాలాపములు వినబడుచున్నవి. కావున మహారాజుగారుఁ గూడ నిచ్చటికివచ్చేసినట్లు దోఁచుచున్నది.

దేవి—సఖీ! యీతీవెజొంపములం దొకముహూర్తమాత్రము దాఁగియుండి వారియన్యోన్యసంభాషణము విని పోవుదము.

(అట్లు చేయుదురు.)

రాజు—(మరలనిరూపించిచూచి) ఇది మాంసఖండము గాదు. మందారపల్లవకల్పితమగు నొకానొక కామినియొక్క,

సీ. చిరుచెమ్మటను దోఁగు ♦ చెక్కిళ్లపొత్తుచే
ఘనభాగధేయసం ♦ కలితమగుచు
మందారపల్లవ ♦ సందోహకల్పిత
మణిదళాకృతులచే ♦ మహితమగుచుఁ
బరిమళాకర్షిత ♦ భ్రమరాళిలులితాల
కప్రసూనపరాగ ♦ దీప్తమగుచు
మకరికాపత్ర సం ♦ ప్రకరచిత్రము లెల్ల
నదికి యుంటను మహో ♦ దారమగుచు
గీ. నమితసురభిళతాఘుమం ♦ ఘుమితమగుచు
వివిధవిధవర్ణసంజాత ♦ విశదమగుచు
నక్షి నాసాప్రమోదదా ♦ యకము నగుచుఁ
దనరుచుండెడి మృదులావ ♦ తంసకంబు. 14

దేవి—సఖీ! యీమందారకర్ణపూరము నాకు శంక జనింపఁ జేయుచున్నది.

చేటి—దేవీ! యింతమాత్రముననే యేమి నిర్ణయింపఁ గలము? సావధానలమై వినుచుందము.

విదూ—ఆహా! నాసిద్ధాంత మంతయు నీటిపై వ్రాయఁబడిన యక్కరమువలె పరిణామశూన్య మైనదిగదా? (కర్ణపూరముం దీసికొని) ఈకర్ణపూర మెవరిదో యిదియుం జెప్పఁగలవా?

రాజు—(వ్రేలితోఁ జూపుచు) ఈపదవిన్యాస మెవరిదైయుండునో వారికర్ణపాశమునే యిదియు నలంకరించి యుండునని తలచెదను.

విదూ—నీ వేయాధారముచే నట్లు నిశ్చయింప గలిగితివి?

రాజు—పాదవిన్యాసమందును, కర్ణపూరమందును స్వేదబిందువు లగపడుట చేత.

దేవి—పాదకథ గూడా యొకటి కలదా?

చేటి—దేవీ! కానిమ్మింతమాత్రమున నేమి?

విదూ—ఆకాశగమనముచే నిద్దఱుగూడా నలసి యుండ నందొకర్తుకు మాత్రమే స్వేద ముప్పతిలు టెట్లు?

రాజు—ఈస్వేదోత్పత్తి మార్గశ్రమముచేఁ గలిగినది కాదు. శ్లాఘ్యజన్ముఁడగు నొకానొక యువకుని,

గీ. బొమలు గుదియించి, యనురాగ ♦ పూర్ణములగు
వాలుచూపులఁ జూచుట ♦ వలన నుదవు
గగురుపాటునఁ దేలు నం ♦ గకములందు
పంచశరుఁ డిట్లు పొడసూపుఁ ♦ బ్రథమమునను. 15

విదూ—నే నల్పజ్ఞుఁడ నయినను నుంత యుత్ప్రేక్షింపఁ గోరుచున్నాఁడను. ఆకాంతామణి యపాంగశరంబునకుఁ గుఱియైనవాఁడవు నీవే యై యుండ వచ్చును. ఈమానుషలోకమున నీవు దక్క దేవకన్యలచే వరింపఁబడుటకుఁ దగువాఁడు మఱెవ్వఁ డుండును?

దేవి—సఖీ! యీమాణవకుని యుపన్యాసము వింటివా?

చేటి—అవును వింటిని. ఇందు మహారాజుగారి యపరాధ మే మున్నది?

దేవి—వా రపరాధులని యెవతె జెప్పును?

విదూ—(కర్ణ పూరము సావధానముగాఁ జూచి) మిత్రమా! ఆశ్చర్య మాశ్చ
ర్యము! ఇచ్చట నేదియో శాస్త్రము లిఖింపబడి యున్నది.
రాజు—(నవ్వుచు) అయినా నాశాస్త్ర మెద్దియో చదువుము.
విదూ—(చదువు చున్నాఁడు.) చాశో నెడయ నేసేద్వుచు మెదీకలగాబ్రి. అక్ష
రము లెట్లో చదివితిని. అర్థముమాత్రము తెలియుట లేదు. కావున నీ వర్థము
జెప్పుము.
రాజు—(సవిమర్శముఁగా) ఇవి మదనసందేశపర మగు గాథయందలి పదాద్య
క్షరములని తలంచుచున్నాను.
విదూ—నీ కోటితో వ్రాసి దీని పూర్తిచేసినయెడల నీపతికాశల నప్పుడు
శ్లాఘించెదను.
రాజు—(కర్ణపూరముఁ బుచ్చికొని పూరించి యిచ్చు చున్నాఁడు.)
విదూ—(మరలఁ జదువు చున్నాఁడు)

గీ. చాతకాంగన శోభన ♦ జలద మందు
నెక్కుఁ డనురాగవతి యయ్యె ♦ నేమి సేయు?
దృష్టిమాత్ర మనోరథ ♦ మెట్లు దీరు?
కను లలరుఁ గాకఁ బ్రముదాశ్రు ♦ కణికతతుల. 16

విదూ—ఓహో! నీవు జూడ నెలుకవలె నున్నాఁడవే? అని యొక చిన్న
రంధ్రమును విస్తరింపఁ జేయుచు. నీవు నైదాఱక్షరములతో మహాగ్రంథము
రచించితివి. హో నిమ్మ ప్రసంగము. నే శోకరహస్యవిమయ మిప్పుడు
నాకు గోచరించు చున్నది. పద దర్శన మైనది మొదలు నీయాకారము వేఱు
విధముగా నున్నది. మన్మథుని కేమైన నిచ్చట నవకాశము దొఱకినదా?
దేవి—సఖీ! నాకుఁగూడ నిదే సందియము.
చేటి—దేవీ! భర్తగారియుత్తరము విని నిర్ణయించుట మేలు.
రాజు—(స్వగతము) ఆహా! యీమాణవకునివచనము నాయవస్థ ననుకరించు
చున్నది గదా! నిజమే గుటి కెలుంగఁరాని యొకయుత్కంఠ నాహృద్య

యమును బీడించుచున్నది. (ప్రకాశముగా) మిత్రమా! వేఱుగాఁ దలంప కుము. కేవలము విస్మయముచే నే నాకర్షింపఁబడి యున్నాఁడను.

చేటి—దేవీ! వింటివా?

దేవి—నీవు ఋజుమార్గప్రవర్తకురాలవు గదా? ఇట్టి గంభీరహృదయులు తమ మానసముల నెప్పుడును వెల్లడింపరు.

విదూ—(వాసన చూచి నట్లభినయించి) దక్షిణమారుత మిప్పుడు బహుళామోదభరితమై వీఁచుచున్నది. ఆదివ్యజనమే దీనికిఁ గారణమని తలఁచెదను. కావున నేను వారిని వెదకి కనుఁగొనఁ బ్రయత్నించెదను.

రాజు—మూర్ఖా? ప్రభావాంతహితమూర్తులగు దివ్యజనుల నెదకి గనుఁగొనుట సాధ్యమా?

విదూ—ఒక్కొకప్పు డసంభావితతిరస్కరణీకులైగూడ నుందురని విని యున్నాఁడను. కావునఁ బోయిచూచెదను. (ముందునకుఁ బరిక్రమించి చూచి(సాటోపముగా) మూర్ఖుఁడ నగు నాకు మాత్రమే కాక దివ్యజనము వివేకరాశివగు నీకునుం గనఁబడఁగలరు. కావున శీఘ్రముగ వచ్చి చూడుము. (అనిరాజును లాఁగుచున్నాఁడు.)

రాజు—అట్లే చూచెదను. (అని చక్కగా దిలకించి సాంతికముగా) మిత్రమా! యిదేమి దేవి యైనదే! నీచాపల్య మిట్లు పరిణమించినది?

విదూ—నా కాఁకలి మిక్కుటమగుటచేతఁ గనులను చీఁకట్లు గ్రమ్మినవి. అందుచే దేవినిఁ జూచి దివ్యజన మనుకొంటిని.

దేవి—పారాశర్యా! శంకింప నక్కఱ లేదు. పదసముగ్రంబును యువశంస కంబును మెవ్వతెవని మీ రెంచియుంటిరో యాకాంత గాదు నేను.

విదూ—(జనాంతికముగా) మిత్రమా! దేవి మనసంభాషణ యంతయు విని నట్లు దోఁచుచున్నది. ప్రారంభమునుండియు నీమె యిచ్చటనే యున్నదేమో!

రాజు—(ప్రకాశముగా) దేవీ! యకారణముగా కోపముఁ జెంద నేల? ఈయప రాధమున కంతయు నద్భుతరసమే కారణము.

దేవి—నే నాగ్రహమొందితినని మహారాజుగారు మాత్రమే చెప్పచున్నారు

రాజు—ప్రియా ! అట్లుఁ దలంపకుము. నీ చిత్తవృత్తి నే నెఱుఁగనా?

చ. భామలి నుమంత యేని ముడిఁ ♦ బొందక యేవిషమంబు లైచనం
దమకము చే నురోజములు ♦ తద్దయు నల్లల నాడుచుండ బా
ష్పములు నిరోధముం జలిపి ♦ జాఱఁగనీయక యిట్లు ప్రేమకో
పమహితమందహాసముల ♦ భామ! వృథా ననుఁ జేచ నేటికే.

చేటి—దేవీ ! శాంతింపుము. శాంతింపుము. ఈ విషయమున భర్తయే యపరాధుఁడు గదా?

దేవి—అవు నట్లే, నియమక్లేశితశరీర మగుటం జేసి ప్రత్యుత్తర మీయఁ జాల కున్నాను. కావున నామందిరమున కేఁగెదను.; రమ్మ.

(దేవి సపరివారముగా నిష్క్రమించును.)

రాజు—దేవి వెడలిపోయిన దేల ?

{ నేపథ్యము నిద్దఱు వైతాళికులు }

ప్రథముఁడు—ఆహా! చండాంశుఁడా కాశమధ్యము నధిరోహించి యత్యుజ్జ్వలంబుగ వెల్గుచున్నాఁడు.

చ. భ్రమరములతోడఁ బొత్తుఁ గొని ♦ పాన మొనర్చుట చేసు ధా సమా
నముగఁ దలంచియుం దపసి ♦ నాథుని వేఁడిమిఁ దప్తమాటఁబు
ష్పమధుపానకుండెనొక ♦ బంభర నారి; మఱొండు భానుతా
పమున నిజాంగముల్ సుడుఁగ ♦ పల్లభు ఱెక్కలనీడఁ జేరెడిన్.

ద్వితీయుఁడు—

చ. హరిణ మొకండు డప్పిగొని ♦ యాతురతన్ మృగతృష్ణ [చెంతకున్
బరువిడి మోసపోయి, పిద ♦ పం గడు శీతలవారిపూర్ణమా

సరసిని గాంచియుం దరియఁ జంకుచు నిల్చెఁ బ్రసూనదన్వి భా
స్కరకరతప్తమైన సుమచాపము ముట్టఁగ నొల్లకుండెడిన్.

విదూ — వైతాళికులధర్మమున బ్రతికితిని. మిత్రమా! స్నానమునకు ద్వారపథము, స్వాపథము. రేపుదయము మృగయావినోదార్థ మడవి కేఁగ వలసియున్నది గదా! అచ్చట మృష్టాన్నము దొరకుట దుర్లభము. కావున యథేష్టముగా కుక్షినిండ భుజింపుము.

రాజు — నీయభీష్టము నెఱవేర్చుటయే కాక దేవిని శాంతింపఁ జేయవలసియు నున్నది. కావున నిప్పుడభ్యంతరగ మందిరమునకే పోవుదము రమ్ము.

(అందరు నిష్క్రమింతురు.)

ప్రథమాంకము

సంపూర్ణము.

ఓం

తపతీసంవరణము.

ద్వితీయాంకము.

(అంతట రంభయు మేనకయుఁ ప్రవేశించుచున్నారు.)

రంభ—సఖీ! మహేంద్రుని శాసనపు గొడవలలోఁ బడి యిన్నాళ్ళిచ్చట జరిగిన వృత్తాంత మెఱుంగఁ జాలనైతిని. ఇప్పుడు నీమొగముఁ జూడ వైవర్ణ్యము వహించియున్నది. కావున దీనికి హేతు వేద్దియో తెలుపుము. మన నెచ్చెలి తపతి యిపు డెచ్చట నున్నది?

మేన—సఖీ! మును యొకనాఁడు భగవానుఁడగు భానుఁడు తపతిం దన తొడపై నిడికొని నారదమహర్షితోఁ మాటవరుసన "దీని కనురూపుఁడగు వరుఁ డెవ్వఁ" డని యడిగెను. ముజ్జగంబుల వెదకి చూచినను రాజర్షియగు సంవరణుఁడు దక్క మఱెవ్వఁ డని నారదమహర్షి యనుడివెను.

రంభ—ఇది నే నెఱింగిన విషయమే. తరువాత,

మేన—అదిమొదలా రాజర్షిపై నభిలాషగలదై లజ్జచేఁ దపతి శోకాగ్ని వెలిపుచ్చనోడి మెలంగుచుండెను. పిమ్మట నాతోఁ గలసి యొకానొకప్పుడు తపన వనమునకుఁ బయనమయ్యె. మార్గమధ్యమున నారాజర్షి రాజధాని యగు హాస్తిపురం బధోభాగమునఁ జూచి నిలుచుండెను.

రంభ—తరువాత,

మేన—అప్పుడు నేను నెచ్చెలి భావముం గనిపెట్టి "సఖీ! యిది కాతికే యావాస పరిసరోద్యానము. నీ వలసి నట్లున్న దానవు. కాన నిచ్చట కొంచెముసేపు విశ్రమించి పోవుద" మంటిని.

రంభ—నెచ్చెలి భావము చక్కఁగాఁ గనిపెట్టితివి. తరువాత,

మేన—పిదప నచ్చటి మరకతశిలాతలమున మే మెప్పుడు దిగితిమో యప్పుడే యారాజర్షి వయస్యునిఁ గూడి యచ్చటికి విచ్చేసె.

రంభ—తరువాత,

మేనక—పిమ్మట మన్మథ బాణములును లజ్జయు నొక్కుమ్మడిఁ దన్నుఁ గాఱింప నెచ్చెలి యాతని యెదుట నిలువ నోడి తిరస్కరణీప్రభావమున తిరోధానమొంది నాతోఁగూడ నభస్థలమున కెగసెను.

రంభ—తరువాత,

మేన—ప్రేమపూరితములగు చూపులతోఁ దనమార్గ మంటి చూచుచున్న యారాజర్షింగని నెచ్చెలి ద్విగుణిత మనోభవ వికారయై బొక్కుచుండెను. పిదప నెచ్చెలిం జూచి "సఖీ! నీచెక్కులఁ బొడము చిరు చెమ్మటల బొట్లనెడి ముత్తియముల శోభను గర్ణపూరము తిరస్కరించు చున్నది గదా" యంటిని.

రంభ—తరువాత,

మేన—పిమ్మట నారాజర్షికి రూపమునకుం దగిన బుద్ధికౌశల మున్నదా యని పరీక్షించుటకు నెచ్చెలి యవస్థ నాతని కెఱింగించుటకును నిశ్చయించి నెచ్చెలికడనుండి కర్ణపూరము లాఁగికొని, గాథాపదాద్యక్షరములుమాత్ర మందు లిఖించి, ప్రమాదమునం బోలె నాతనిముందు బడవైచితిని.

రంభ—చతురముగాఁ బ్రవర్తించితివి. తరువాత,

మేన—పిమ్మట నాతఁ డా గాథఁ బూర్తిచేయఁగా విని గోపమున నధర మదరుచుండ నెచ్చెలి నన్నుఁ జూచి "అవినీతా! నన్నిటు తేలఁజులకనఁ జేసెదవు?" అని నుడివెను.

రంభ—తరువాత,

మేనక—ఈప్రస్తావమున నైన సర్వవృత్తాంత మాతనిదేవి విని కుపితయై యుండ నే నపుడు నెచ్చెలిం జూచి "సఖీ! సపత్నీమత్సరమున నీ వీమెం జూచుట నే నెఱింగితినిలే" యంటిని.

రంభ—తరువాత,

మేన—విమ్మట నెచ్చెలి కోపము వహించి నేను చేలాంచలము పట్టుకొని బ్రతిమాలుకొనినను దిరస్కరించి వెడలిపోయెను.

రంభ—హృదయరహస్యము బట్టబయ లయినచోఁ గన్యకాజనము కోపించును గదా! కానిమ్ము. తరువాత,

మేన—అది మొదలు నెచ్చెలి పడు మదనవేదన యిట్టిదని వచించుట కయినను శక్యము గాకున్నది. అపుడా యవస్థంజూచి నేనూరకుండవలసి వచ్చెను. నేఁడుదయమున నాతోనైన జెప్పకయే తపసవనమున కేఁగినది. ఆ రాజర్షి యీ మృగయాప్రసంగమున నచ్చోటికే విచ్చేసెనని వింటిని, కావున; మనమిరువుర మచ్చోటికే పోయి సఖినూఱడించెదము.

రంభ—అట్లే

(ఇరువురును నిష్క్రమింతురు.)

{ అంతటఁ దురగారూఢుఁడయి రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

రాజు—(సవితర్కముగా) ఆహా! యేమిది! మృగజాతులకుఁ బరస్పర విరోధము స్వాభావసిద్ధమైనను యిపుడు నాబాణంబులచేనయిన భయాతిరేకమున నిచ్చటఁ దపోవనధర్మము సంభవించి యుట్టి విరోధమును శమింపఁ జేయుచున్నది. నాయీమృగయావ్యాపార మిప్పుడు ప్రవృత్తమై యుండ

చ. ఖరశరసంతతిన్ మిగుల ♦ గాసిలుచుం గరిశాబకంబు కే
సరిగుహలోనఁజొచ్చె, మృగి♦జంకిపృకావళినాశ్రయించె, స

త్వరగతిఁ బాఱె వ్యాఘ్రసతి పజ్జనఁ జేరె వరాహకాంత, కా
సరములు కొంక కేశరభసంతతి పాటున డాఁగఁ జొచ్చె డిక్

నేనీమృగయాప్రసంగమునఁ బడి యతిదూరగతం బగుహిమాచలా పరిభూమిం జేరితిని. మఱియు నే నా పదవతంసకములఁ జూచినది మొదలు నన్నుఁ గూర్చి,

చ. ననవిలుఁ బూనితుమ్మెదలనారిఁ బదింబదిలాఁగి చూచుచున్
ధనువునఁ గూర్పఁ గాఁ గుసుమనాళములన్ సవరించి, క్రుద్ధుఁడై
మనసిశయుండు మూర్ఖమతిమైఁ జెలరేఁగి మదీయమానసం
బున గుఱి లేని యుత్సుకతఁ బూని చెనీతనియాశ యెద్ది యో.

పారాశర్యుఁడు కర్ణపూరముఁ దీసికొని వచ్చుచు నత్తురంగవేగ మనుసరింపఁ జాలమి నిందుకు వెనుజిక్కె. కావున నే నిపు డేవినోదంబున నీ తమకముం గడపిపుచ్చుదునో తెలియకున్నది.

(నేపథ్యమున)

చంపకుఁడా, చంపకుఁడు.

రాజు—ఆహా! యిది పారాశర్యునికంఠస్వరమే!

{ అంతట భయముతో విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

విదూ—చంపకుఁడు, చంపకుఁడు. (భయము నిరూపించి) ఇట్టి భయస్థానమందు దుర్గామంత్రమైనను రానినాకు రక్షాసాధనములగు బ్రహ్మసూత్రదండకాష్ఠములు రెండును నష్టములైనవి.

రాజు—వయస్యా! భయ మొందకుము. ఏమిది?

విదూ—(రాజును బట్టుకొని బాష్పగద్గదస్వరముతో) మిత్రమా! నన్నే మఱక రక్షింపుము.

రాజు—మిక్కిలి భయ మొందితివి. ఈనీభయమునకుం గారణ మేమి?

విదూ—(దిక్కులు పరికించి నవ్వుచు) నేను నీచెంతఁ జేరినమాత్రముననే నా శత్రువర్గము నశించినది.

రాజు—ఏమి శత్రువర్గమా!

విదూ—నే నింతవఱకు నింద్రజిత్తువలె వానరసైన్యమహార్ణవములతో మహాపరాక్రమమునఁ బోరాడి వచ్చితిని.

రాజు—(నవ్వుచు) నీపరాక్రమ మే నెఱింగితిని. సజాతీయబుద్ధిచే వానరములు నిన్నుఁ బీడించియుండవు నని తలఁచెదను. ఇది యటుండ నిమ్ము. కర్ణపూర మెక్కడ?

విదూ—ఏమి కర్ణపూరమా! పరమ లుబ్ధుఁడవుగా నున్నాఁడవే. సర్వధనముం గోల్పోయి ప్రాణములమాత్ర మెట్లో దక్కించుకొని వచ్చితిని. మఱియు నా ప్రేమసార మగుకర్ణపూరమును దండకాష్ఠాగ్రమున జన్నిదముతో బంధించి తెచ్చుచుండ శత్రువులగు వానరులు నాపైఁ బడి బలాత్కారముగ లాఁగికొని పోయిరి.

రాజు—కట్టా! ఎంతప్రమాద మొనర్చితివి!

విదూ—మిత్రమా! కోపింపకుము. ఇంకను నీ కాపాదుకర్ణపూర మేటికి? దాని మూలముననే గదా దేవి మిక్కిలి కోపముఁ జెంది మఱల నెంతో ప్రయాసచే శాంతించినది.

రాజు—పోని మ్మింకనూర కుండుము. ఆ పాదముద్రలఁ జూచినది మొదలు నేనుత్కంఠచేఁ బీడింపఁ బడుచుండియు నీజిహ్వాచాపల్యమునకు వెఱచి నే మఱల వెల్లిడింపనైతిని. ఇప్పు డెచ్చటనైన నొక వనప్రదేశముం జేరిఁ గాని నాకూరట గలుగ నేరదు. కావున వెదకుదము రమ్ము.

విదూ—నీవు మృగములజాడ వెదకికొనుచుం జను నట్లు నేను నీమార్గము వెదకికొనుచు వచ్చుచుండి భృగుమహర్షి యాశ్రమపదమునఁ బ్రవేశించితిని. అంత నామహర్షి నాకు గొప్పకథ యొకటి వినిపించెను. దానినంతయుఁ బూసగ్రుచ్చినట్లు వచింపజాలను. కాని దానిసారము మాత్రము వినిపించెదను. ఇచ్చటి కుత్తరమునఁ గల్యాణవాసన మను పేరునఁ బుష్పో

మునిశాలయు మొందుగలదు. పూర్వము భగవంతునిఁగూర్చి తప మొ
నర్చి సూర్యభగవానుఁ డిచ్చటనే త్రిలోకముల వెలిగించుశక్తి సంపాదిం
చెను. అదిమొద లాయరణ్యము తపన వనమను పేరునఁ బరఁగుచున్నది.
మున్ను త్రివిక్రమమూర్తియై విజృంభించిన వామనమూర్తికరతలమునుండి
దానజల మిచ్చటనే పడినది. అది కరతలోదక మను పేర నొక సరస్సై
విలసిల్లుచున్నది. కావున నచ్చటికే పోదము రమ్ము.

రాజు — ఇట్లయిన జగన్నాథునిపాదకమలము లవశ్యము సేవనీయములు. కావున
రమ్ము. ముందు నడువుము.

విదూ — నడువుము నడువుము. (యిద్దఱుఁ బరిక్రమించుచున్నారు)

విదూ — వయస్యా! సర్వకాలరమణీయమగు నీవనమునం బ్రవేశించుటచే నాకు
దిగ్భ్రమయే గాక కాలభ్రమయును సంభవించినది. కావున నిప్పుడు జరుగు
చున్నఋతు వెద్దియో నాకెఱింగింపుము.

రాజు — (సావధానముగ నంతటం జూచి) శిశిర వసంతములమధ్యకాల మని తలం
చెదను. ఏలయన,

సీ. అవసానదశఁ జిక్కి ♦ నవసియున్నతుషార
సంతానమును జాల ♦ సరకుఁ గొనక
యుదయార్కకిరణంబు ♦ లుద్ధతిం జెలరేఁగఁ
గమలముల్ బహువికా ♦ సమునఁ బొదలె
విగతసూనములైన ♦ ప్రేంకణంబులయందు
నల్ల నల్లన నాస ♦ లెల్ల వీడి
యభినవంబుగఁ బూయ ♦ నారంభ మగుచున్న
తరుణవంజుళలతా దర్శనమున
గీ. నమితసంతోషపారవ ♦ శ్యమునఁ బొదలి
నిజకటాక్షంబునకు దాని ♦ నెలవు సేయఁ

గ్రోక్రి, తిరుగాడు మధుకరీ • కులము లెల్లఁ
గనులకెంతయుఁ బ్రియములై • కానఁబడెడి.

విదూ — (పరికించి యాశ్చర్యముతో) మిత్రమా! చూడు చూడు. ఇట్టివిచిత్ర మెన్నఁడైనఁ జూచితివా? ముత్తెపుమొగ్గలను స్వేదబిందువులు లేఁగరు వలితాఁకునఁ జలించుచుండ నీపసిండితీఁగలతాకన్యలు మదనపరవశలై రతనంపువిరుల కన్నులతో నిన్నే చూచుచున్న ట్లగపడుచున్నవి. ఇదియ తపవనము గానోపు.

రాజు — మిత్రమా! చక్కఁగాఁ దిలకించితివి. ఇదిగో! యిచ్చట,

చ. ఇరవగు కెంపుసొంపు జిగి • నీనెడి లేఁజిగురాకు వాతెఱం
దిరముగ నొక్కనిచ్చి యొల • దేఁటులఝుంఝుమనాదసీత్కృతుల్
నెఱపుచుఁ దమ్మిమొగ్గచను • నెత్తపు రాపిడి యుప్పతిల్ల సు
స్థిరరతిఁ గల్పవల్లి తన • చేవమావిని గౌఁగిలించెడిన్. 4

విదూ — స్వప్నమందైన నిట్టివిశేషము లెన్నఁడు జూచి యుండలేదు. కావున మున్ను నీవు వచించినట్లు లాకాశగమనము గూడ నొకప్పుడు తటస్థింపఁగలదని నాకాశ పొడముచున్నది.

రాజు — (స్పర్శ మభినయించి) మన మిప్పుడు గోవిందమందిరము సమీపించి నట్లున్నది. ఏలయన,

సీ. పరిసరంబుల నున్న • సరసిజంబుల తావి నించి
మాలిన్యమును నీటి • పాలొనర్చి,
మహిపాటుఁ ధూపధూ • మమున సంగము వాచ్చి
ఘనసారరేణు సం • గమ మొనర్చి,
యరుణకేసరభార • భరణకుంకుమసాంద్ర
రమణీయ వనవిహారములు సల్పి,
పరిమళంబున కాస • పడిచేరవచ్చిన
యళికులంబుల నెల్ల • నాదరించి,

గీ. శైత్య సౌభాగ్యలక్ష్మీమ ♦ హత్త్వంబు పట్టి
నాసికారంధ్రయుగళి వి ♦ కాస మొందఁ
మనకుఁ గల్గిన మార్గశ్ర ♦ మంబు నెల్ల
దూరముగఁ దోలె నీ వన ♦ మారుతములు. 5

(ఇద్దఱుం బరిక్రమింతురు.)

విదూ—మిత్రమా ! దేవమందిరముం జేరితిమి. లోపల ప్రవేశించి నమస్కరింతము.

రాజు—(ప్రవేశము నటించి దోయిలి పట్టి నమస్కరింపుచు)

ఉ. మేనను జన్నిదంబు, మొల ♦ మీఁదను జాతెడి నుంజి,
[క్రొమ్ముడిన్
జానగుచూడ, జింక యజి ♦ నంబు, బలిక్రతుసామగానసం
ధానముఖంబుఁ, గన్నుఁగవ ♦ తమ్ములు, గ్రాలఁ బలాశదండముం
బూనిమహాశుచిత్వమునఁ ♦ బొల్చెడివామనమూర్తిఁ గొల్చెదన్.

విదూ—లిఖితాక్షరంబగు నీజిహ్వామూలమున మాట లను పుష్పములతో దేవునిఁ బూజించితివి. అనక్షరవిభవుండనగు నే నన్నో సాధారణ పుష్పములు దెచ్చిపూజించెదను. (అని నిష్క్రమించును.)

రాజు—ఇపు డిచ్చట ననిర్వాణమాణిక్యదీపమాలాదూరీకృతగర్భ నిలయాంధకారంబును, జాంబూనదాకల్పకల్పితదివ్యవిగ్రహ వేషవిశేషంబును, సుధాసౌరభ సుభగసురతరు సుమనస్సంపాదిత భక్తివితానంబును నగు నీసపర్యాక్రమము దివ్యజనసంప్రాప్తిని సూచించుచున్నది.

{ అప్పుడు మన్మథవికారముతోఁ దపతి కూర్చుండియుండును. }

తప—(దీర్ఘనిశ్వాసముతో) మనోరథసిద్ధిఁ బడయఁ గోరి యెట్లో మానసముఁ గుదురు పఱచుకొని నే నిప్పుడే భగవానుఁడగు వామనమూర్తి పూజ

ముగించి వచ్చితిని. ఇపుడు సఖీజనమైన నాచెంత లేమిం జేసి యీ ప్రదేశము నిర్జనమై యున్నది. కావున స్వేచ్ఛానురూపకముగ సంకల్ప సంగసౌఖ్యము లాభమనైక మోహాన విగ్రహునితో ననుభవించెదను. (ధ్యానస్థితయై యుండును)

{ అంతట రంభా మేనకలు ప్రవేశించుచున్నారు. }

రంభ—సఖీ! నెచ్చెలి తపతి యెచ్చట నున్నది?

మేన—కరతలోదక తీరమందలి పటికంపుఁ జవికపై నాపె కభిమాన మెక్కుడు. కావున నిపుడచ్చట నే యుండనోపు.

రంభ—అట్లయిన నచ్చటికే పోదము రమ్ము. (అని పరిక్రమింతురు.)

మేన—సఖీ! నెచ్చెలి యేమో యాలోచించుచు నించుకయైనఁ జలనము లేకున్నది. యీపె యాలోచన యెద్దిగో!

రంభ—ఆహా! నెచ్చెలియొక్క యీదశ యపూర్వముగా నున్నది. కావున నిచ్చటనే దాఁగియుండి యీపె ప్రయత్నముం దెలిసికొని పోవుదము. (గోడచాటున దాఁగి యుందురు.)

{ పటాక్షేపమున విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

విదూ—వయస్యా! ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము! విస్మయావహంబగు నొకసర వరతీరంబున ఘనపటలఘనీభూతం బగు నొక ఱాగాసిఁ జూచితిని. మఱియు నా నీరమున లక్ష్మీప్రతిమ లిఖింపఁబడి యున్నది. కావున త్వరితముగ విచ్చేసి తిలకింపుము.

రాజు—మూర్ఖా! నీర మెప్పుడును పల్లము ననుసరించి పోవుట స్వభావము. కావున స్థిరీభావము, నూర్ధ్వగమనంబును సంభవించు టెట్లు?

విదూ—కరతలగతామలకవిషయమై యింతవివాద మేల? ప్రత్యక్షప్రమాణమున సాధించెదను. నావెంటరమ్ము. (అని రాజును లాగుచున్నాఁడు.)

రాజు—ఇదంతయుఁ గేవలము నీమతిభ్రమ పరిణామమే యని తోఁచుచున్నది. అయినను నీయిష్టము నెఱవేర్చెదను. నడువుము. (ఇద్దఱుఁ బరిక్రమింతురు.)

విదూ—ఇదిగో! యీసరస్సు! అప్పుడా కాదా? దీనిఁ గూడ నేనే భ్రమపడితినా?

రాజు—నిజమే యిది సరస్సే. భృగుమహర్షి నిర్దేశించిన దిదియే యని తలంచెదను.

చ. నిలుకడఁ గాంచి మానికపు • నేలపయిన్, సతతంబు మెత్తపుం
బలుకులవోలు స్వచ్ఛతర • వారికణంబులనిండి, నిత్యమం
గళకరమై, ముకుందకర • కంజతలంబునఁ గ్రాలు శంఖ భా
సిలెసఁగరోదకాఖ్యసర • సీవర మిత్తరిఁ గూడఁ జిత్రమా. 7

విదూ—అయిన నింకఁ గ భ్రమముఁ గూడఁ జూపుదువా! (పరిక్రమించి ముందునకుఁ జూచి) ఇదిగో! యీజలశైల మిది. చిత్తగించు మిది. ఇదియును సత్యమే కదా!

రాజు—మూర్ఖా! ఇదంతయు నసత్యము, ఇది స్ఫటికనిర్మితం బగు దివ్యజన ఘోష్ఠి మండపము. నిర్మలస్ఫటికభిత్తులనుండి తొలికింగాననచ్చుచు నాత్మతేజఃపటలావృతం బగు నొకానొక దివ్యాంగనా ప్రతిమయిది. (మఱల సావధానముగఁ జూచుచు) ఆహా! లావణ్యాతిశయమున విశేషంబుల కవధి లేదు గదా! ఈ పదార్థ విశేషమును సృజించుటచేతనే యాధునికబ్రహ్మ పూర్వసృష్టికర్తల జయించెను. ఏలయన,

ఉ. వాడక, మంచుచేఁ గలఁక • వారక, గ్రాలు పయోజలక్ష్మియై
వేఁడిమి వీడి స్వచ్ఛముగ • వెల్గెడి దీపశిఖార్చియై పువుం
బోఁడుల సృష్టిలోనఁ దొలి • మొక్కయునై యలరారు దీనినిం
బోఁడిగఁ జూచి, చీల్చికొ • నెఁ బుష్పశరుండు నిజాంతరంగమున్. 8

విదూ—ఆ పదపతంసకంబు లేలతాంగిదై యుండునో యా లతాంగియు నిప్పుడు మన కగపడుచున్న యీబాలనామణియు నొక్కతెయే యైనచో ముక్కాలి యనుకూలముగ నుండును.

రాజు—విధివిలసితంబు లెవ్వఁడెఱుఁగును? ఇచ్చట దాఁగియుండి యీ లతాంగి స్వైరాలాపంబుల విని నిశ్చయింతము. (అట్లు చేయుదురు.)

తప—(విషాదముతో) ఛీ! కేవల మాత్మచ్ఛందమున నే నాతనిం జేరఁబోవుచు కన్యకాజన విరుద్ధముగాఁ బ్రవర్తించితిని.

సఖులు—భయముతో (వక్షంబునఁ జేయిడుకొని యొకరి నొకరు చూచుచున్నారు.)

రాజు—(చింతతో మరలి) మిత్రమా! అన్యానురక్తయగు వనితాంత్నము పై నాప నశ్చక్షులునుఁ బ్రవర్తించినవి. కావున నిట నుండరాదు. పోవుదము రమ్ము.

విదూ—ఇంచుక వినుట మాత్రమున నే యథార్థము గ్రహించుటకు బ్రహ్మదేవుని కేనియు శక్యంబుగాదు. ఈ రమణీయమూర్తి నింద్యకర్మ మొనర్పఁ జాలదని నానమ్మకము. కావున నింకను కొంచెము విని పోదము.

తప—[నిట్టూర్పువిడిచి చూచి]సంకల్ప సంగము కూడదని యనవసరముగా నన్నునే నేల యధిక్షేపించుకొంటిని?

సఖులు—(హర్షముతో) బ్రదికితిమి.

విదూ—మిత్రమా! వింటివా?

రాజు—(వెనుక మరలి) ఇంతమాత్రమున నే నీ కూరట గల్గెనా? చూడుము.

ఉ. ఇప్పుగు బ్రేమచే యువకు నెవ్వనినో మదినిల్పి బాష్ప
కొమ్మనుకర్తునా మొదటఁ గూర్చి, యొకుచ్చుడి పూవుటమ్ము
జిమ్ము సుమాస్త్రి మోవ మను చీఁకటి నించుక లాలపంబు న
నెచ్చదిఁ గూడ నేఁచు నెడ నిక్కమిదే ధృతినాశ్రయించెదన్

తప—సఖీ ! మేనకా !

మేన—సఖి నన్నుఁ జూచెనా యేమి?

తప—మేనక యెక్కడ?

మేన—ఋజుబుద్ధి యగు నీపై సంకల్పమే నన్నాహ్వానించుచున్నది.

రంభ—(ఈర్ష్యతో) ఈమదనసంభ్రమ మందైన నెచ్చెలి నన్నుఁ దలంపక పోయె.

మేన—మొదటినుండియు నీ వీవృత్తాంత మించుకైన నెఱుంగవు. నే నన్నదో కొంత యెఱుంగుదును. అందుచేత సఖి యట్లుపలికినది.

తప—హృదయమా! ఏమిది హృదయ మెక్కడ నున్నది? (స్మృతి నభినయించి) ఓహో! రాజకుమారుఁడు హరించెఁ గదా. దేవా! కుసుమాయుధా! నీ వన్నదో నన్నుఁ గారింప వచ్చితివి. నీశరంబులకు లక్ష్యభూతం బగు నాహృదయ మన్నదో సకలభువనైకనాథునిహస్తగతమై యున్నది. సమర్థుఁడ వైతేచో నచ్చటికేఁగి పరాక్రమింపుము.

రాజు—(సాభిలాషముగా) ఏనికె దీనికీ యుత్తలపాటు సంభవించెనో యాతఁ డిపు డిచ్చట సన్నిహితుఁడై యున్నచో జన్మవంతులలోఁ బ్రాగ్రేసరుఁడగును గదా. ఏలయన

చ. తలిరులవింటివానిశర ♦ ఘాటి సహింపఁగ లేక దీనలై
వెలదులుతమ్ముఁగూర్చి పల♦వించుచుఁబల్కువిలాపవాక్యముల్
వలనుగ విన్నయట్టిమెలఁ♦ బ్రాయము వారలనెమ్మనంబులన్
మెలఁగెడిసౌఖ్యసంతతికి ♦ మేళనమే తెఱుఁగైదనర్చెడిన్. 10

విదూ—అనుచితంపు టూహ లింకఁ జాలు నూరకుండుము. నిన్నే స్వీకరించుటం జేసి గదా భువనైకనాథుఁడని యాపె వచింప సాహసించుట.

తప—(చింతతో) ఇక్లెంత కాలము దుఃఖింతును? మనఃప్రియుఁడు సదాఁ మన్మనసవర్తియయ్యు నన్నుఁ గరుణింప కున్నాఁడు. యేదేవునను గ్రహంబున నే సద్భవించితినో యట్టి యీకల్యాణవామనుఁడు నాచే నారాధితుండయ్యు నన్ననుగ్రహింప కున్నాఁడు.

రాజు—(కరతాళధ్వని వైచి) అపుడు నేఁడిలకించిన యీదేవునిసపర్యావిధాన సంతతము నీసహస్తకౌశలమునఁ గలిగినదే.

తప—దుఃఖభాజనంబైన యీ నాళీకేర పాతనికే యర్పించెదను. (బాష్పగద్గదముగా) అయ్యో! ఇక్కడ లేనిదాననైతిని. రంభామేనకల చరమపరిరంభణం బందకయే ప్రాణముల వదలుచున్నాను. (లేచు చున్నది)

రాజు—ఆహా! అతిభయంకర మతిభయంకరము! (సమీపింప నుంకించును.) పాపము శాంతించుఁ గాక!

సఖులు—(సంభ్రమముతో సమీపించి కన్నీళ్లతోఁ) సఖీ! అమంగళము ప్రతిహతమగుఁ గాక! అనేకకల్పాంతరములు మమ్మాలింగనముఁ జేసికొను చుండుము.

తప—ఆహా! నెచ్చెలులా! (లజ్జనభినయించును.)

రాజు—(ఆనందముతో) మిత్రమా! యన్యాసక్త యగుచేనిని నిజసఖులతోఁ గూర్చి దైవము మేలొనర్చె.

విదూ—వీరిసంభాషణమువలన నీ ప్రియాభిలాష స్పష్టము కాఁగలదు.

తప—(తనలో) వీరియాగమనముచే మత్సహోదరుఁడగు దండధరుని దర్శించుట తప్పిపోయినది. ఇప్పుడును జిత్తస్థైర్యమును విడువ కుందును గాక!

సఖులు—సఖీ! ప్రాకృతస్త్రీలమార్గ మనుసరించి నీవేల నిష్కారణముగా మరణింప నుంకించితివి? ప్రాణసమానల మగు మేము నీమనోరథముం దీర్పఁ జాలమా? నీయౌవనరూపవిభ్రమాదిగుణంబులకు లోఁబడని వాఁడీజగంబున నుండునా?

తప—ఈవచనంబులచే నన్నింక బాధింపకుఁడు. నాహృదయసంతాప మతి విస్తారమై యున్నది. నన్నుఁ బట్టుకొనుఁడు.

మే.—(పట్టుకొని స్పర్శనభినయించి) అబ్బా! వనితయంగసంసర్గమునకన్న హుతవహోత్పన్న ప్రవేశము చాల సుఖకరము. (రంభంజూచి) సరస్సునుండి నళినీపత్రంబులం దెచ్చి నెచ్చెలికి వీవుము.

రంభ—(అట్లు చేయును.)

మేన—నలినీపత్రసమీరమును లోనఁ జొరనీక స్తనాంశుక మడ్డగించుచున్నది. కావున దానిం దొలఁగింపుము.

తప—ఇది మఱుఁగులేని ప్రదేశముగా నున్నది. కావున నన్నెవ్వరైన జూతురేమో శరీరము బయలు పఱచుటకు సిగ్గగుచున్నది.

మేన—అస్మన్మనోరథసిద్ధికి సంవరణసాన్నిధ్య మున్నదిగదా!

తప—(సంభ్రమముతో దిశలు పరికించి) ఎచట నెచట? సాత్రపము—(అనన్యోక్తియందే లజ్జచే ముఖము వాంచి యుండును.)

మేన—(నవ్వుచు)—సఖీ! అస్థానమునఁ దత్తరింపనేల? ఈభిత్తి నుద్దేశించి సంవరణపద ముచ్చరించితిని. అంతియ కాని నీహృదయమున నున్న పురువంశప్రదీపకుఁడగు రాజర్షిని గూర్చి కాదు.

రంభ—అతిప్రయాసమునకుఁ జేసి మన్మథవికారము నన్ను ఖేదపఱచినను యనుచిత స్థానంబున నుండుటఁ జేసి నేను సంతసించుచున్న దానను.

రాజు—(సంతసముతో) వినఁదగినవానిని వింటిని. హృదయమా! యింక నీ జనునియందు నిరాటంకముగాఁ బ్రణయప్రసారము వృద్ధిఁ బొందింపుము. మఱియు,

చ॥ సుమశర! మంజుపుష్పపరి ♦ శోభిహిమాద్రితరుప్రవాళబృం
దములఁ బటీరశైలపవ ♦ నమ్ములు పేర్చి కదల్చుఁ గాక! పం
తమున రణోర్వి నన్నెదిరి ♦ తాఁకఁగనీదొనదోయి నిప్పుడే
భ్రమరవినీల పుంఖసుమ ♦ బాణపరంపరనింపుమీ వెసన్

విదూ—ఈతన్వి తపనునిపేరి యగ్నికి సంభవస్థానము సరిగా దైవముచే నీ కొఱకుఁ గూర్పఁబడియె.

(నేపథ్యమున)

గీ. సాయపుంగృత్యముం దీర్చ ♦ సమయ మయ్యెఁ
గలువముల నెల్ల తీర్థోద ♦ కములఁ బాపి

జలజమిత్రుని కర్కశ్యపూ ◆ జనము నల్పఁ
ద్వరగ గన్నెరువిరులు, గం ◆ దమును దొంతు. 12

సఖులు.—(సంభ్రమముతో) సఖీ! లెమ్ము లెమ్ము. సూర్యోపస్థానసమయ మతిక్రమించుచున్నది.

తప—(తనలో) ఈయవస్థ తండ్రి జూచును గాఁబోలు. మన్మథశరనిపీడితసాంగంబు లగు నీయంగములతో నే నెట్లు బోఁ గలుగుదును? అయినను దైవాచార మనతిక్రమణీయము గదా? (ప్రకాశముగా) సఖులారా? అట్లే చేయుదము (అని అందఱు నిష్క్రమింతురు)

రాజు—అహో! కష్టము. నామనోరథభూమి తిరోధాన మొందినది గదా? అకస్మాత్కారణమైన యీ వాక్య మెవ్వఁడు వచించెనో! ఒకవేళ నానయన భాగ్యమునకిది యవసానదశ గాఁబోలు.

విదూ—అతిసమీపమున నున్న యీతపోవన మందలి బుషు లిట్లుద్ఘోషించిరి.

రాజు—(చూచి) మిత్రమా? ఈమార్తాండుని దివసపక్షాధికార మవసాన మొందినట్లే యున్నది. ఏలయన,

చ. పూనితపద్మరాగమణి ◆ మండలతుల్యము లైన మేఘసో
పానములెక్కి దినేందిర యు ◆ పాంపతిఁ జేరఁదొడంగె; నుల్లపూఁ
దేనియతావులం జిలుకు ◆ తెమ్మెర పోఁక సరస్థచక్రవ
ద్మానన గుందఁ జొచ్చె విర ◆ హార్తిభయంబెదఁ గూఱ దీనమై

మిత్రమా? యింక నాచరణీయ మెద్ది?

విదూ—రాక్షసభీరులగు కులపతి భృగుమహర్షి మిమ్మచ్చటికిఁ దీసికొని రమ్మని నన్నుఁ బ్రార్థించెను. కావున నచ్చటికే పోదము.

రాజు—మంచి దట్లే అవశ్యకరణీయము.

(అని యిద్దఱును నిష్క్రమింతురు.)

ద్వితీయాంకము.

సంపూర్ణము.

ఓం

తపతీసంవరణము.

తృతీయాంకము.

{ అప్పుడు హోమసాధనహస్తుఁడగు తాపస కుమారుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

తాప—(విస్మయముతో) ఆహా? అప్రతిమానుభావుఁడగు సంవరణసార్వభౌము పరాక్రమవిధాన మవాఙ్మానసగోచరము గదా! ఇప్పు డీతఁ డేదియొకానొక మనస్తాపంబుచేఁ బీడింపఁ బడి కృశీభూతశరీరుఁడై యుండెను,

గీతమాలిక. అమలశిఖలను బోలు నీ ♦ తీవ్రశరంబు
లద్రికాయుల నసురసే ♦ నాధిపతుల
బెడిదముగఁ దాఁకి, ప్రాణంబు ♦ లెడపుఁ గాఁక
శరములుద్వేగమునఁ బడి ♦ చని చని తద
సురజనంబు లాశ్రమ బాహ్య ♦ ధరణి నెచటఁ
బడిరొ చిత్ర మాదెలియ ది ♦ ప్పుడును గూడ. 1

“ వత్సా కౌండిన్య ! సంవరణశరంబులచే నిహతులయిన రాక్షసుల భార్యలాతనికిఁ బ్రత్యుత్తరంబుగఁ గీడు రోయ నోడి మాయలు గావింతు రని తలఁచెదను. అట్టిమాయల నశింపఁజేయుట కొకతంత్రము గలదు. దాని నిప్పుడు నెఱవేర్ప వలసియున్నది. కావున నీవుపోయి కుశలు, సమిధలు, పుండరీక సంచయంబులును గొనిరమ్ము ” అని గురుఁడు నా కాజ్ఞ నొసంగె. నిరతోపయోగముచే నాశ్రమసమీపప్రదేశము లన్నియుం హోమసాధనరహితములై యుండఁ జేసి దూరారణ్యభూముల కేఁగి

నేనీయింధనభాగముం జేకొనవలసివచ్చె. అందుచేఁ బగలంతయు గడచి సాయంసమయము సంప్రాప్తమైనది. (నలుదిక్కులంజూచి) ఆహా? పక్షిజాతులకుఁ గూడ సంసారధర్మపరతంత్రత సహజమైనది గదా? ఇదిగో! యీసరస్సునందు,

సీ. సాముఱెక్కలు రాగ ♦ జలజపత్రములందుఁ
బొరలాడు నిజశిశు ♦ పుంజములను
లకుచము కిగరితల ♦ ల్లవె పక్షములచేత
నుకచోటఁ బ్రోవుగా ♦ నుంపఁదొడగె,
కలువలఱేని రాఁ ♦ క సమీపమగుచుంట
నెఱిఁగి నెమ్మదిలోన ♦ వెఱపుఁ బొంది
నీరజాతములు చాల ♦ నేక్యమై దొరకొని
దళములనెల్ల బిం ♦ ధన మొనర్చె.
గీ. అంత నొకభృంగసతి దాని ♦ చెంత కరిగి
లోన నిజకాంతుఁ డుండుట ♦ మానసమున
నెఱిగి తానును శయనింప ♦ నెంచి, మిగుల
దమకమునఁ దిరుగాడెడిన్ ♦ దాపుచుట్టు. 2

(పరిక్రమించుచు ముందుకుం జూచి) ఓహో! సంరంభదూషితముఖకాంతిచే నున్న యీరాజర్షి వయస్యునిఁగూడి యిటే వచ్చుచున్నాఁడు. ఇది యాశీర్వాదసమయము గాదు. కావున నాశ్రమమార్గముం బట్టి పోయెదను. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

(ఇది విష్కంభకము)

{ అప్పుడు రాజును విదూషకుండును ప్రవేశింతురు. }

రాజు... (సంరంభముతో) ఓరీ దురాత్మా! మన్మథచండాలా!

చ. దనుజబలంబు నస్త్రతతిఁ ద్రచ్చిన నం దృణరీతి నెంచి, య
బ్జ్వసతసుతా తనుత్ర మని బీరమునం జెలరేఁగె దీవ్ర రు
ద్రనయనవహ్ని మగ్గి కొని ధైర్యమువంచనమై హరించు నీ
తచుతరశక్తులన్ వెదకి తాఁకఁగఁజాలవె నాదు బాణముల్ 3

అయ్యో! ఛీ! యసంబద్ధప్రలాపము లాడుచున్నాఁడనే! నాపై విజృంభించుట కాతని కో కానొకప్పు డాజ్ఞ నిచ్చియుంటిని గదా! కావున నీతని నిష్ఫలమనుయించెదను. భగవానుఁడా! యీయపరాధము సహింపుము. నిన్నిట్లు వేఁడు కొనుచున్నాఁడను.

చ. అలికులముల్ మరంద రస మాని తలంగిన లేఁతమావిపూ
వుల పసమంతయుం నిలుపఁబొందనిగఁ దపుఁగోఁడగాడ్పులన్
గలుగదు సిద్ధిసికు ముదంబునా! యింక నేన్పరి వైన నేయుమా!
కలువలకప్పు నేలు నల కల్కి-మిఠారపు నాలుచూపులన్.

విదూ — (సనిర్వేదముగాఁ దనలో) ఆహా! అత్యాశ్చర్యముగ నున్నదే! మహావ్యాధి చికిత్సకుం గడంగిన దుర్వైద్యునిభంగి నే నీయనిర్వచనంగ వ్యాధిం జూచి తత్తరపడుచున్నాఁడను. అనుగాగసమూహంబులు నీతనికి వెనుకకుఁ బంపుటం బట్టి మూఁడ నగర గమనప్రాంతమునఁ బూర్ణముగ మానినట్లగుపడుచున్నది. ఈయడవిలో నే నొక్కఁడ నేమి చేయఁగలను? కాని మిత్రునిట్లు చెప్పి చూచెదను. (ప్రకాశముగా) మిత్రమా! నీయపూర్వవచనంబులు విని నాహృదయంబు తల్లడపడుచున్నది. కావున ధీరుడవై యుండుము.

రాజు — (తన్ను తానె నిలుపరించుకొని) మిత్రమా! నీవు వచించినది నిక్కమే. మాటలు మనశ్శక్తిమూలకములు. అట్టి మనశ్శక్తిని రాజకన్యక నిర్మూలింపఁజేసినది. కావున ననాకులంబులై యెట్లుండును?

విదూ — (విషాదముతో) ఇట్లయినచో నిఁక శరణ మెద్ది?

రాజు—(దీర్ఘనిశ్వాసముతో) తదంగసంసర్గశ్లాఘనీయమగు స్ఫటికమండపము దప్ప వేఱేమి యుండును? కావున నటకే జూపుము.

విదూ—(ప్రత్యాశతో) రమ్ము. (ఇద్దఱుం బరిక్రమింతురు) ఇదిగో! యా మండపము. ప్రవేశింతము రమ్ము. (ప్రవేశింతురు)

రాజు—(మండప మంతటను జూచి విషాదముతో) ఆహా! వస్తుసంపద లస్థిరములు గదా! చూడుము,

ఉ. అంబుజగేహ లేని కల • శాంబుధి, యంబిక లేనిభస్మశు
భ్రంబగు శంభుమేను, సురి • వాహిని లేని తుషారవార గా
రంబగు శీతశైలమును • రాజిలనట్లు మదీయజీవితా
ల్యంబగు కాంత లేని తెలి • యా నెలవుం బోలుపేదియుండెడిన్.

విదూ—పూర్వ మప్పద్మగంధి యధిష్ఠించుటం జేసి దివ్యపరిమళంబుల వెదజల్లు చున్న యీ ప్రదేశమును నీకు సహాధర్మచారులగు మధుకరంబులు విడం జాలక మూఁగియున్నవి. కావున నిచ్చటం గూర్చుండి పొద్దు పుచ్చి కొనుము.

రాజు—మిత్రమా! అట్లు గాదు. మధుకరంబులు నా కెట్లు సహాధర్మచారులగును?

చ. శరమునకూలు నైన నిజ • కాంతలు గానము సేయుచుఁ నిరం
తరమును దమ్ముఁగొల్వఁగ వ • నప్రియభోగము లనుభవించి వి
స్తరకుతుకంబుతోడ నిటు • ధన్యత మై జరియించుచున్న బం
భరవర రాజితోడ సరి • నత్తునె యెన్నఁటి కేని మిత్రమా!

(కూర్చుండి దాహవేదన భావించుచు) ఆహా విధివైపరీత్యము! సుఖోత్పాదనకై గల్పింపఁబడిన యీప్రదేశము నా కతిదుస్సహసంతాపమును గలుగఁ జేయుచున్నది గదా! మిత్రమా! నే నింకఁ దాళఁ జాలను. కావున నీకరతలోదకమునుండి శిశిరవస్తువులం గొని తెచ్చి నాకు శయ్య నమర్పుము.

విదూ — ఆజ్ఞాపే (అట్లు చేసి) ఇఁక బరుండుము

రాజు — శయనమభినయించి (ప్రక్కలం జూచుచు) అప్పద్మగంధికి శిశిర సమీరము గల్పించుటయం దేదియుపక్రమించెనో యట్టి యీనళినపత్త్రం బుచే నన్ను వీవుము.

విదూ — (అట్లు చేయుచున్నాఁడు.)

రాజు — (స్మృతి నభినయించి నిట్టూర్పుతో) హా! ప్రేయసీ! ఈ నళినపత్త్రంబుచే వీఁచుచు నీనెచ్చెలి పదేపదేఁ దొలఁగింపఁ బురికొల్పినను వినక నా లోచనంబులకు వైఫల్యము ఘటింపఁ జేసితివి. అట్లయినను,

చ. హిమమున నించుకంత తెలుపెక్కు మెసంగు పసిండితమ్మితో
సమమయి క్రాలుచుండఁబయంట సందుసడాఁగిననీ స్తనంబుపై
విమలశిలాప్రశస్తతర భిత్తినిరోధముఁ ద్రోసిపుచ్చుచుం
దమకము నొందునామనయనప్రభ వేప్రసరింపలేవొకో॥ 7

మిత్రమా! నళినీపత్త్రసమీరంబుచే మన్మథాగ్ని ప్రజ్వరిల్లినది. కావున నించుక విరమింపుము.

విదూ — మంచిదట్లే (విరమించుచున్నాఁడు.)

{ అంతటఁ దపతియు మేనకయు నాకాశగమనమునఁ బ్రవేశింతురు. }

తప — (దీర్ఘనిశ్వాసముతో) చెలీ! హస్తిపురసమీపమునకు వచ్చితిమా?

మేనక — (విషాదముతోఁ దనలో) నాప్రియసఖికి మదనోన్మాద మెప్పుడు శాంతించునో గదా! (ప్రకాశముగా) సఖీ! అచ్చట మన కేమి పని?

తప — (విస్మయముతోఁ దనలో) నే నేమంటిని! (ప్రకాశముగా) కార్తికేయావాసపరిసరారామ మతిరమణీయమైనది గదా!

మేన — సఖీ! యిప్పుడతఁడు వేఱొకచోట

తప — అసంబద్ధము లాడెద వేల?

మేన — (నవ్వుచు) ఎవ రసంబద్ధము లాడునదియుఁ దెలియుచునే యున్నది.

తప—పిచ్చిదానా! అతనికిఁ జలనము కలదా?

మేన—అవును. కలదు.

తప—అనఁగా నీయభిప్రాయ మెద్ది?

మేన—నీహృదయగత మైనదెద్దియో యదియే.

తప—నాహృదయగత మైన దెద్ది?

మేన—(నవ్వుచు) సంవరణమహారాజు.

తప—(రోషముతో) అన్యగతమనోరథుండగు నాతని నుద్దేశించి నన్నేల పరిహసించెదవు?

మేన—నేనుపరిహసించుచుంటినో లేక నిజమునే వల్కుచుంటినో నీహృదయమునకే తెలియును.

తప—పరిహాసమికఁజాలును. భగవానుఁడగు భృగుమహర్షి యాశ్రమమునకు మార్గ మెద్ది?

మేన—మన మాశ్రమపదమునకు బయలుదేఱ లేదు. రంభను మాత్ర మచ్చటికిఁ బుత్తెంచి మనము తపనవనమునకు బయలు వెడలితిమి.

తప—ఓహో! తపనవనమునకా మనము బయలువెడలినది! అట్లయిన నావన మెచ్చటనున్నది?

మేన—(క్రిందికిఁ జూచి) ఇదిగో! స్ఫటికమండపముయొక్క శిఖర మగపడుచున్నది. కావున నిఁక దిగుదము. (దిగుట నభినయింతురు).

{ అంతట బద్ధకర్ణపూరదండ హస్తయై రంభ ప్రవేశించుచున్నది. }

రంభ—"భృగునాశ్రమంబునకుఁబోయి యారాజర్షి యచ్చటికి వచ్చెనో లేదో దెలిసికొని రమ్మని నాకు సఖులు జెప్పి పంపిరి. అతఁడున్నదో ప్రదోషారంభమునే పయస్యునిఁ గూడి తపనవనాభిముఖుఁడై బయలు వెడలెను కావున నేనును దపనవనమునకే పోయి సఖులం జూచెదను."

మేన—(చూచి) సఖీ! బద్ధకర్ణపూరదండముం బుచ్చికొని యిదిగో రంభ వచ్చుచున్నది.

రంభ—(సమీపించి) చంద్రికా దుకూలావృతంబగు నీ ప్రదోషము నిన్ను శోకాంబుధి నోలలాడించుట లేదా!

తప—(నిట్టూర్పు విడిచి) నా సుఖవృత్తాంత మట్లుండ నిమ్ము. దీని నెచ్చట నుండి తెచ్చితివి?

రంభ—తపోవనమునుండి నేను మరలివచ్చుచుండ నెద్దియో యొక సహకార శాఖనుండి యిది నాముందట బడియె. అప్పుడు నే నిది యేమై యుండునోయని యించుక యోచించి పిమ్మట బుచ్చికొని వచ్చితిని.

మేన—(చూచి) సఖీ! ఇవిగో! యీ గాథాక్షరంబులు. అప్పుడు హస్తిపురంబు మనచేతినుండి జాఱిపడిన కర్ణపూరమిది. ఆ రాజవయస్యుని ప్రమాదము నిట్లు జరిగియుండెనని తలంచెదను.

తప—(రంభను జూచి) సఖీ! ఇప్పుడా బ్రాహ్మణుం డెక్కడ నున్నాడు?

రంభ—(నవ్వుచు) ఈ తపోవనమందే యెచ్చటనో యున్నాడు?

తప—(ఖేదమభినయించి) సఖీ! ఆకాశ గమనాయాసము నన్ను బాధించుచున్నది కావున నీ స్ఫటికమండపమున విశ్రమింతము.

సఖులు—అట్లే చేయుదము. (ప్రవేశము నటింతురు.)

విదూ—(సంభ్రమముతో) ఏమిది! ప్రదోషారంభమునందే ప్రభాతము సంభవించినదే?

మేన—(జనాంతికముగా) సఖీ! యిదిగో యీ రాజర్షి వలపుంపు సంతాపంబునంబడి శిశిరోపచారంబు లనుభవించుచుం బరుండియున్నాడు. మండపాభ్యంతరమును వెలిగించుచున్న నీ ప్రభాజాలంబులం జూచి భ్రమపడి యీ బ్రాహ్మణుండు ప్రభాతమని పలవరించుచున్నాడు. కావున తిరస్కరిణీ ప్రభావమున ప్రచ్ఛన్నలమై యుండి వీరి వ్యాపారముం గని పెట్టుదము (అట్లు చేయుచున్నారు.)

విదూ—(విస్మయముతో) మిత్రమా! మరల రాత్రి వచ్చినది. ఈ గహన ప్రదేశమున బుతుసంకరంబువలె అహోరాత్రసంకరముగూడ కలిగె? కారణమేమై యుండును?

రాజు—(సవిమర్శముగా) దివ్యజన మున్నచోట నేమి విచిత్రముండదు? మిత్రమా! వీఁచుట లేదేల?

విదూ—(భయముతోఁ దనలో) క్షణక్షణప్రవర్ధమానంబగు నీతని మదనోన్మాదము నాకు భయముఁ గలిగించుచున్నది. (ప్రకాశముగా) మిత్రమా! నీ కింత యుఱుకేల? నీవె వీని వలదంటివి గదా!

రాజు—ఈతప్పు నాహృదయమునది. హృదయమా! ఆ పద్మగంధి లభింపమిం జేసి నేను పరితపింతును గాక; నీ వన్ననో,

చ. ఘనతరలజ్జచే మొగము గ్రక్కున నంసమునందుఁ జేర్ప జం
బన మొనరింతునా తన్వి సతిఁ బట్టి, తటాలునఁ గౌఁగిలింతు, నుం
త నలిగినట్టినీవి తరుణమ్మును వేఁచి సడల్ప నేర్తు, వీ
వనయము శ్రోణిచక్రమునకుఁ గ్రిందుగ జారింతీఁక ఖేద మేటికిన్.

తాప—(అసూయతోఁ దనలో) మదనా! యేమి నీయవివేకము? నాహృదయము భేదించి యతఁ డభిలషింపకపోయినను యాతని కర్పించితివి. చిరకాలమునుండి నేను ప్రార్థించుచున్నను యాతని హృదయము నాకభిముఖమగు నట్లు చేయఁజాలకున్నాఁడవు. (ప్రకాశముగా) ఇతఁడు తన దేవింగూర్చి పరితపించుచున్నాఁడు. కావున మన కిట నేమి పని?

మేనక—సఖీ? నీవు నూతనవే కదా! ఇతఁడు దేవీవిరహోత్కంఠుఁడు గాఁడు "నవవధు" వనుమాట నితఁడు వచించుచుండ నీవు వినియుండ లేదా?

తాప—వింటిని. అయినను నావిషయ మేమున్నది?

రంభ—అందువలననే గదా సందియము. మఱల వినెదము.

విదూ—మిత్రమా! పద్మినీగవాక్షాంతరమునుండి ప్రసరించుచున్న యీ చంద్రమయూఖములు నీ యనంగమోహమును బోఁగొట్టుట లేదా?

రాజు—పుణ్యవిహీనునట్లఁ బదార్థశక్తులు విపరీతములుగా మారును గదా. చూడుము.

ఉ. పున్నమరేలఁ దోఁచి పరి ♦ పూర్ణకలాగ్రహణాభిరాముఁడై
వెన్నెలలీను నీతోఁగల ♦ విందు గురుండయి గూడ పారపుం
జెన్నునఁ గాల్చె కరాగ్రముల ♦ చే నిది మంచిచెడ్డయుం
చెన్నఁగనీని చీఁకటుల ♦ నీరిక లెత్తఁగఁ జేసె నామదిన్.

తప—(తనలో) హా! హృదయమా! అలఁతిస్వప్నమాత్రమున కే ముచ్చిరిపడి పోయిన మాత్రముననే చావ నుద్యుక్తవై యున్న నా శోకదురాశఁ గల్పించి నివారించెద వేల?

రాజు—మిత్రమా! చూచితివు నాయవస్థ. శయనించుటకుఁగూడ శక్తి చాలకున్నది.

విదూ—(విషాదముతో) మందభాగ్యుఁడనగు నేనేమి చేయుదును? కర్ణపూరమైన నున్నచో నీతఁ డొకించుక యూరడిల్లి యుండును. దానిం గూడ ప్రమాదవశంబున మర్కటంబులపాలు జేసితిని.

మేన—(అభిప్రాయగర్భముగా) సఖీ! నమ్మికలేనిదానా! వినుము దుదాసీనుఁడే యైనచో నీకర్ణపూరముచే నీతని కూరట గలుగు టెట్లు?

తప—తనదేవి ననునయించుచు "నీ యపరాధమున [illegible]" మని హస్తిపురోద్యానమున నాతఁ డన్నవాక్యము నీవు వినలేదా?

మేన—చతురములగు నర్మోక్తులం దెలిసికొనుటకు నీ వింకను చిన్నదానవుగదా?

తప—ఇది యటుండుఁ గాక "కేవలము విస్మయమునకే నేనాకర్షింపఁ బడితిని. వేఱు కాదు" అని విజనప్రదేశమందుఁ దనవయస్యునితోఁ జెప్పియుండ లేదా? ఇదియు నర్మోక్తియా?

మేన—పురుషు లతిగంభీరమానసులు గదా? తమనూతనప్రేమను మిత్రులకడ గూడఁ మఱుఁగుపరుపఁ జూతురు.

రంభ—బ్రాహ్మణునికడనున్న కర్ణపూరము వచ్చుటనిశ్చయముగ దెలిసినది. కావున దీనిని దీనుఁడగు నావిప్రుని కిచ్చెదను.

(విదూషకునిముందుట వైచుచున్నది.)

తృతీయాంకము.

విదూ—(చూచి విస్మయముతో) దండకాష్ఠయుక్తమగు నీ కర్ణపూరంబును దలఁపనితలంపుగా వచ్చి పడినవి. భీతము లగు వానరము లెచ్చటనో డాఁగి యుండి దీనిం బడవైచి నట్లు దోఁచు చున్నది.

రంభ—పోరా! గ్రామీణకా! బ్రహ్మచారీ! నీవే కోతివి.

రాజు—(మందముగా దృష్టిఁ బ్రసరింపఁ జేయుచు) మిత్రమా? దీని నాయొద్దపై బెట్టుము. (విదూషకుఁడు దండకాష్ఠమునుండి విడఁదీసి కర్ణపూరము రాజు నెదపై నుంచును.)

మేన—సఖీ! యిప్పుడైన నమ్ముము.

రాజు—(తెలిసికొని తిరస్కారపూర్వకముగా) ఎవరి దీ కర్ణపూరము? ఆవల బారవైవుము. (విదూషకుఁ డట్లు చేయును.)

తప—[తనలో] అయ్యో వీడితిని గదా! [ప్రకాశముగా] ఇఁక నేమి విందును.

మేన—కర్ణపూరము నీదికా దనుకొని యాతఁ డట్లు బారవైచెఁ దలఁచెదను.

తప—[కోపముతో] పూర్వము "నీ కర్ణపూరముచే నీతని కూరటకలుగు" నని చెప్పితివి. ఇప్పుడు "నీదికా దనుకొని పారవైచె" నంటివి. ఆహా! నీ కీతని యందేమి పక్షపాతము. [పోవ నుంకించును]

రాజు— గీతమాలిక.

నిర్గయా తపతీ ప్రియా! ♦

మేన—ఆత్మావమానినీ! పోదము రమ్ము.

తప—నీదు సంశయం బుడిగె నిప్పుడో హృద ♦ యంబ! వినుము

రాజు—ఆర్తిఁ బొందెదఁ గదవె చం ♦ ద్రాతపమున

తప—దైవమ! హతాస్మి

రాజు—రవిజని ♦ దాఘమందు

తప—అలరుమా! హృదయమ!

రాజు—కల్వ ♦ కొలను భంగి

తప—సుకృత మొనరింప నైతినో ♦ సకియ! నేను.

రాజు—[నిట్టూర్పు విడిచి దైన్యముతో] ప్రియా ! నీసఖి యుచ్చరించిన సంక రణశబ్దమున కర్థము వేరైనను నీవు,

చ. కలఁగినధైర్యవృత్తిమయిఁ గ్రాలుచునల్లపు "డార్యపుత్ర" యం
చలికులవేణి! కొన్నియమృ ♦ తాంచితవర్ణములొప్పమాటలన్
బలికితి గాదె? యిప్డుకరు ♦ ణామతి నాదగుగాత్రమందు నీ
లలితకరాంబుజం బునిచి ♦ ప్రాణములన్ నిలుపంగఁ బోలదే.

తప—(సాభిలాషముగా రోమాంచమొప్పఁ దనలో) అమ్మయ్యా ! నేనే కదా యీతని శోకమునకు హేతువు. [సంతోషపరవశంబున మూర్ఛిల్లు చున్నది.]

మేనక—[సహర్ష బాష్ప గద్గదముగా] సఖీ ! మూర్ఛిల్లుము. మూర్ఛిల్లుము. నా కిష్టమే.

రంభ—[సంభ్రమముతో నాత్మగతము] సఖీ ! ఏమి నీమోహము ! [మేనకతో] సఖీ! నెచ్చెలి ఖేదమొందుటకు బదులు మూర్ఛిల్లుచున్నది. దీని నూఁడింతము. [ఇద్దరు సమీపించి] ఊరడిల్లుము. ఊరడిల్లుము. ప్రియసఖీ ! [తపతి మూర్ఛఁ దెలిసి ప్రేమవిశాలములగు చూపులతో రాజుం దిలకించు చున్నది.]

రాజు—[అస్పష్టముగా] మిత్రమా !

క. కుదురుఁ దొలంగి మదసువులు
మెదలఁ దొడంగెడిని గళస ♦ మీపమున, సదే
వదలెడి గాత్రము, నిఁక నా
సుదతి మదక్షులను బడెడి ♦ చో బ్రాపరుపుమా! 12

విదూ—[తత్తరపడుచు నశ్రుగద్గదముగా] హా! చెడితిని. చెడితిని. నాయందు దైవోపక్రమ మిట్లు గాఁబోలు. [సత్వరముగా సమీపించి రాజునంగముల స్పృశించును.]

రాజు—హా ప్రియా! [అని యర్థోక్తియందే మూర్ఛిల్లును.]

విదూ—[విషాదముతో] మిత్రమా! యూరడిల్లు మూరడిల్లుము. [మణులఁ జూచి విషాదముతో] మిత్రుఁడు గతించెనా యేమి! [తలఁ గొట్టుకొనుచు] హా! వయస్యా! సకలధరామండలైకనాథా! హా! మదకారణ బద్ధస్నేహా! సర్వకాల సహచరుఁడును బాలమిత్రుఁడును ననన్యశరణ్యుఁడను నగు నన్నేల విడనాడి పోయెదవు? దీర్ఘాయుష్మంతుండును వంశకరుండునగు పుత్రునిం బడయుమని యాశీర్వదించిన సిద్ధదేశికుల వాక్యముగూడ వ్యర్థ మయ్యెనా? ఇఁక విలాపముతోఁ బనియేమి? భృగుపతనమునఁ బ్రియమిత్రు ననుసరించెదను. [నిష్క్రమించు చున్నాఁడు]

తప—(ఖేదమూర్ఛఁ జాలక భూమిపైఁ బడుచు) ఆహా! ఆర్యపుత్రుఁడు నన్నే పలవరించి గతించెను. ఆర్యపుత్రా! నేనును వచ్చుచున్నాను. ఇంచుక నిరీక్షింపుము. (మూర్ఛను బొందు చున్నది.)

సఖులు—(సంభ్రమముతోఁ దొడపై నునిచికొని) ప్రియసఖీ! యూరడిల్లు మూరడిల్లుము.

తప—(ఊరడిల్లి) సఖులారా! పతివధపాపమలీమస నగు నన్ను ముట్టకుఁడు ముట్టకుఁడు. పరలోకగతుఁడగు నాతని ననుసరించుటకు నాకు సెలవిండు.

రంభ—(చింతించి) సఖీ! ఆహా యేమి మనమాఢ్యము! నీ కరకమలసంసర్గమభిలషించి యీమహారాజీయవస్థఁ బొందెను. కావున నీతని హృదయంబుపై శీఘ్రముగ నీ కరకమలముంచుము. ఇదిగూడ విఫలమైనచోఁ బిమ్మట నందఱ మొక్కసారియే పోదము.

{తపతి సత్వరముగా సమీపించి తిరస్కరణి నపనయించి
ససాధ్వసకంపముగా నతనియురమునఁ
గరతల మిడుచున్నది.}

రాజు—(శీఘ్రముగా లేచి చేయి వెనుకకు దీయుచుండఁగాఁ దపతిఁజూచి)

గీ. నన్ను బ్రదికించుటకు నీవు ♦ నాయురమున
నిడినయీసుధాపూరంబు ♦ లెసఁగుపాణి
వెనకకుం దీయఁ బోకుమీ ♦ వినుతగాత్రి !
మత్కరంబున నునిచి స ♦ మ్మదముఁ గూర్పు. 13

(గ్రహింప నుంకించును)

{ తపతి లజ్జతో సఖులఁ దిర్యగ్దృష్టులం జూచు చున్నది. }

మేన—(రాజును సమీపించి) మహారాజా! త్వరపడకుఁడు త్వరపడకుఁడు. ఈమాప్రియసఖి త్రిలోకప్రదీపకుండగు భానుని పుత్త్రి. భగవతియగు సావిత్రికిఁ జెల్లెలు. పేరు తపతి. భాను సంకల్పము గూడ నల్లుడు మహారాజు గారనియే కావున దేవు నారాధించి యీపె కరగ్రహణ మొనరింపుము. నీ యవస్థం జూచి నీచెలికాఁడు నిరాశఁ జేసికొని భృగుపతనమునకై వెడలిపోయెను. కావున శీఘ్రముగఁబోయి నాతని రక్షింపుము. మేము పోయివచ్చెదము. పునర్దర్శనమగుఁ గాక. (సఖులతోఁగూడ తపతి నిష్క్రమించును.)

రాజు—(సంభ్రమముతో మండపము నిర్గమించి పోయి) ఎక్కడ నెక్కడ నా చెలికాఁడు ?

విదూ—(ప్రవేశించి) స్నానసంశుద్ధుఁడ నగు నేఁక కర్తవ్యమునకుం గడంగెదను.

రాజు—(శీఘ్రముగ సమీపించి) సాహసింపకు సాహసింపకు. ఇదిగో ! నేను ప్రాణములతో నున్నాఁడను.

విదూ—(విని సంభ్రమముతో) ఎచ్చట నెచ్చట నున్నాఁడవు? బాష్పాంధ దృష్టినగు నేను నిన్నుఁ గనఁజాల కున్నాఁడను. (కౌఁగలించుకొని యేడ్చుచు) ఈజన్మమందే మరలనిన్నుఁ గౌఁగిలించుకొను భాగ్య మొందితి.

రాజు—మిత్రమా ! దుఃఖింపకుము. వ్యసనాంబుధిం గడచితిమి.

విదూ—ఎట్లు ?

రాజు—ఇట్లు—(అని చెవిలోఁ జెప్పును.)

విదూ—(హర్షముతో) దైవకృప నీయందుఁ బూర్ణముగ నున్నది. ఇఁక మనము చేయవలసినదేది ?

రాజు—వే ఱెద్ది గలదు ?

గీ. ప్రణతవత్సలుఁ డైనట్టి ♦ పద్మహితుఁడు
క్రియల సిద్ధాన మిగుల సం ♦ ప్రీతి నొంది
తనయ నివ్వఁగ వెఱవు లే ♦ దని దలఁచుచును
యట్టిపని నిష్ఠఁ దొలుదొల్త ♦ నాచరింతు. 14

(అని నిష్క్రమింతురు.)

తృతీయాంకము.

సంపూర్ణము.

తపతీసంవరణము.

చతుర్థాంకము

(చేటి యొకగిన్నెఁ జేతఁ బట్టుకొని ప్రవేశించు చున్నది.)

చేటి—"సఖీ! సౌగంధిక! తుమ్మెదలారగింపని పూఁదేనియలఁ గొనిరమ్ము" అని భర్తృదారిక నా కాజ్ఞ యొసంగి యున్నది. కావున నిచ్చట వెదకెదను. (పరిక్రమించి చెట్లపై దృష్టులు నిగుడ్చి) ఈ కల్పలత యందలి బంగారు తామరమొగ్గ మూతికడ నించుక విరిసి నట్లగపడు చున్నది. అందుచే నిందు మధుకరములకుఁ ప్రవేశము దుష్కరము. కావున దీనిని గ్రహించెదను. (అనిగ్రహించుట నటించును) ఆహా! ఏమి యీ మధుపేశలత! అపుడే గిన్నె దాదాపుఁగా నిండవచ్చినది. (మరియొకచోటఁ జూచి) ఈ మందారవృక్షము నందలి కనకకర్ణికార కుసుమము వికసించి యున్నను లేమావిచిగుళ్ళు కప్పియుండుటం జేసి మధుకరముల కిచ్చటంగూడ ప్రవేశము దుష్కరమె. (అని కొమ్మ వంచును.) (అంత నాకాశయానమున బరణి పట్టుకొని మఱి యొక చేటి ప్రవేశించుచున్నది.)

చేటి—ఇది తపనవనము. ఇచ్చట దిగియెదను. (దిగుట నభినయించి ముందు నకుం జూచి) ఓహో, యిది ప్రియసఖి యగు సౌగంధికా! సఖీ సౌగంధిక! యిచ్చట నేమి జేయుచున్నావు?

ప్రథ—(చూచి) ఓహో జాంబూనదికా యిది! సఖీ! రతిపూజకుఁ బూఁదేనియలు సంగ్రహించుచున్నాను. నీ విప్పుడెక్కడనుండి వచ్చితివి?

చతుర్థాంకము.

ద్వితీ—దేవునుద్దేశించి మహారాజుగారిప్పుడు తపస్సుఁ జేయ నారంభించెనో యప్పుడు భగవతి యగు యమునాదేవి చెంతకు భర్తృదారికయొక్క కుశల వృత్తాంత మెఱింగించుటకై నేఁ బోయి యుంటిని.

ప్రథమ—తరువాత,

ద్వితీ—అక్క యగు యమునకుఁ ద్రైలోక్య మూల్యానురూప మగు హార మొకటి గలదు. దానిని తా ధరించుకొని గంగాహార సేవనార్థమై కైలాసమున కేఁగుచుఁ దా మరలి వచ్చుదాఁక వేచి యుండి దానిం గొనిపోయి భర్తృదారిక కిమ్మని నన్నింతవరకు నామె నిల్పినది. ఇప్పుడు నే నాహారముం దీసికొని వచ్చితిని. కావున నిచ్చట జరిగిన వృత్తాంత మంతయును నాకెఱింగింపుము.

ప్రథమ—చెప్పెదను వినుము. మహారాజుగారు ద్వాదశవాసరనియమమును బూని యుండఁగా భగవానుఁడగు వశిష్ఠుఁ డాతనిని నియమమునుండి నివర్తింపఁ జేసి భర్తృదారిక నడుగుటకయి భగవానుఁడగు నూర్వ్యుని కడ కేఁగెను.

ద్వితీ—తరువాత,

ప్రథమ—పిమ్మట భగవానుఁడగు వాని యనుమతంబున మహర్షి భర్తృదారికం గొనివచ్చి మహారాజుగారి కిచ్చెను. పిమ్మటఁ గొన్ని దినంబులకు గర్భముఁ దాలిచి కుమారనిభుఁడగు కుమారుం బ్రసవించినట్లు భర్తృదారిక యొక స్వప్నముం గనెను. ఇచ్చట జరిగిన వృత్తాంత మిది. (అని గిన్నెలోపలఁ జూచి) ఇప్పుడీగిన్నె నిండియున్నది. కావున నిఁక భర్తృదారిక కడకుం బోవుదము రమ్ము.

(అని యిద్దరును నిష్క్రమింతురు)

{ అంతట రాజు లలిత వేషధారియై
విదూషకునితోఁ బ్రవేశించును. }

రాజు—(సంతృప్తి నటించి యానందముతో) ఆహా! మన్మథవ్యాపారములు మనవబోధరసాంకరములు గదా! అట్లే,

నరుణమృదుకరము లమర • గురుపరిజన
సంగతయువోలె దరిసె శు • భాంగి దేవి.

తపతి—(సమీపించి) జయ మార్యపుత్త్రా!

మేనక—జయము మహారాజా!

(నమస్కరింతురు.)

రాజు—(లేవనెత్తి తపతింజూచి)

గీ॥ అంగముల నెల్లఁ బ్రసరించు • నట్టినీదు
స్తనభరస్పర్శయనెడి సు • ధారసంబు
గ్రాలఁ, దనుమధ్యనన్నటు • కౌఁగిలించి
ప్రమద మొసఁగుమునాదుగా • త్రములకిపుడు.

(అని కౌఁగిలించి) సఖీ మేనకా! యాసన మలంకరింపుము.

మేనక—చిత్తము మహారాజా!

(అందఱును గూర్చుందురు)

రాజు—(మేనకం జూచి) నెచ్చెలి రంభ రాకున్న దేల?

మేనక—మహారాజా! యెద్దియో కార్యాంతరమున భగవతియగు సావిత్రికడ కేఁగినది.

విదూ—(తపతీముఖముంజూచి సంభ్రమముతో) మిత్త్రమా! అనుచరసమూహంబులతోఁగూడ చికిత్సకులం జనిరా?

రాజు—ఇపుడు చికిత్సకులతోఁ బని యేమి?

విదూ—దేవిగారికి పాండురోగము సంభవించినది. పూర్వము కామోద్రేకమని చెప్పుటకు వీలుండెను. ఇపుడు నినుఁగలసి యుండియు దేహమెల్ల పాండురమై యుండ నేల?

రాజు—వ్యాధి విశేషము లెఱుంగుటకు నీకంటె సమర్థుఁ డెవ్వఁడును లేఁడు. మూర్ఖా! ముక్తాహారకాంతులం జూచి నీవు భ్రమించుచున్నాఁడవు.

విదూ—(నిరూపించి) సరే నిజమే (మేనకం జూచి) అమ్మా! మానవ చాపలమునకన్న బ్రాహ్మణచాపలము రెండు మడుంగు లధికము కావున నిట్టొకటి యడుగం దలంచితిని. దయచేసి యానతిమ్ము. ఈవిస్మయనీయ మగు హార మెక్కడ నుండి వచ్చినది.

మేనక—పాంచజన్యమున జనించిన ముత్తియములచే రచియింపఁ బడిన యీ హారమును ముకుందుఁ డాత్మచరణ సంభూత యగు గంగాదేవికిచ్చెను. ఆమె దానిని తన సఖియగు యమునకిచ్చెను. యమునాదేవి తనచెల్లె లగుతపతికిం బుత్తెంచినది. అది యీ హారము.

రాజు—భానుతనయా! యీ హారము చిరకాలమునకుఁ దన యుచితమైన స్థానమును బొందినది. మఱియును,

చ. స్తనసరసీరుహాంబులకు ♦ దగ్గరచుట్టము నాఁగనొప్పు నీ
ఘనసితహారకాంతిఝర ♦ కాండము కోకిలపక్షమాలరీ
తి నసితమౌ నభమ్మున ♦ నతిస్ఫుటమై విలసిల్లుచుం బయో
ధినిఁ బ్రసరించుదైవతన ♦ దీర్ఘరకాండముభంగిఁదోఁచెడిన్.

(నేపథ్యమున)

గీ. తేన, సుమములు, ధూపముల్, ♦ దీపవితతి,
గంధ మాదిగ నుచితోప ♦ కరణము లివె
చేర్పఁ బడియెను రతిపూజ ♦ సేయఁ దఱి యి
దే యనుచు వేగ దేవికిఁ ♦ దెలుపవలయు. 6

తపతి—హా! (అనిష్టస్మృతి నభినయించును.)

రాజు—సఖీ మేనకా! యిదియేమి?

మేన—మహారాజా! చిత్తగింపుడు. దేవరవారి సంగమమునకుఁ బూర్వముభగవతియగు రతీదేవినిఁ గూర్చి నెచ్చెలి ప్రార్థించి 'ఆర్యపుత్రునిసంగమము నాకెప్పుడు లభించునో యప్పుడు మధుకరము లానని పూఁదేనియలు నీకు సమర్పించెదను' అని చెప్పెను. సంగమ సుఖలోలయై సఖియింత

వటుకు నావిషయము పట్టలేనిది. అందుచేతనే యీయారంభ మంత్రణము.

రాజు—(తపతి ముఖము జూచినట్లు) ఈ గాంధర్వ ప్రసంగము చాల లలిత మైనదే. కాని యందింతకు విపరీతము గూడ నున్నది.

చ. వరనిచయప్రదానగుణ ♦ వారవిభాసిని నౌట నిన్ను తా
వరముల నిచ్చుకుందగిన ♦ వానిని వేఁడుటకోలుఁ గాని యా
త్మరమణి నీశ నేత్రజని ♦ త జ్వలనంబునఁ గోలుపోయి దు
స్తరపరితాప మొందురతి ♦ తా నడఁగూర్చునె నీకుఁ గోరికల్

తపతి—ఆర్యపుత్రుని ముఖము సత్కీర్తులకు నివాస భూమియే కదా!

మేన—ఇంకఁగాలక్షేపము సేయుట తగదు. కావున సఖీ రాజుగారనుజ్ఞ నిత్తురు గాక.

రాజు—ప్రియా! సరే నీ ప్రణయము నిర్వర్తించి రమ్ము.

విదూ—మంచిదే. యాశీర్వచనకాల మెప్పుడు తటస్థించునో యప్పుడా బ్రాహ్మణుండు సంపన్నుఁడని తలంపవలసినదే.

మేన—మూర్ఖా! ఈవిషయమున నీ ప్రసంగమే యున్నదే!
(రాజు ముఖమునుండి దృష్టుల నెట్లో వెనుక మరల్చి పరిహాసముతోఁ గూడ తపతి నిష్క్రమించుచున్నది.)

రాజు—వయస్యా! కాంతా వియోగముచేఁ బాధపడుచున్న యీ కాలమెట్లు దేనివినోదములచేఁ గడపి పుచ్చుదును?

విదూ—(నిర్వేదముగా) నీమాటనువ్వు తగు నిర్జనాటవీమధ్యమున వినోదమే ముండును? కావుననొక్క విషయము మాత్ర మాలోచించుకొనుము. రాక్షసులయొక్కయు వ్యాఘ్రములయొక్కయు నోటఁబడకుండ తప్పించుకొనినప్పుడు మాత్రమే సంతానవృక్షములఁ జుట్టుఁ దిరిగి భిక్షమెత్తి కొనుటకు మనకు వీలగును.

[అంత భీషణవేషముతో రాక్షసి ప్రవేశించుచున్నది.]

రాక్షసి—(సరోషముగా)

గీ. మిగుల రోసంబు నాకిదే ◆ మేలిమేత
మాయలను ఘోరదండసం ◆ పాతములను
గ్రూరుడగు సంవరణుని శ ◆ రీర మిపుడు
బద్దలొనరింతు సలిలకుం ◆ భమును బోలె. 8

సంవరణుని బాణములచేఁ బ్రాణంబులు గోల్పడిన రాక్షసులందరు కలసికొని నన్నుఁ జేరి "సఖీ మాహేశ్వరా! నీమాయాబలమునచే, నెల్లరము బుద్ధిహీనుల శరణ్యులంగాను, రాజాపశదుండగు నగు సంవరణుని జిక్కింపోయి సముద్ర మధ్యమునఁ బడద్రోసి చంపుము" అని యాప్రదేశమున నిశ్చయముగా ప్రార్థించిరి. నాస్నేహితులు పుత్రులా కనిచేయుడియుంటఁజేసి నా [illegible] కావున నా సఖులయొక్క నిశ్చయము నెఱవేర్చుటకు [illegible]. ఇంక నిప్పుడు వానిని వెదకెదను. (పరిక్రమించి చూచి, యిదిగో! యొకఁడు యొక బ్రాహ్మణుండగుడి యీసంతోష మండపమునఁ [illegible] నున్నాఁడు (చెలికులు నాకుచు) ఈబ్రాహ్మణుండిగోరె నాకండముల [illegible] మున్నాఁడు. నోరూటలూరుచున్నది. ఏమిది! [illegible] యటుండగా [illegible] యొట్లు సంభవించును? కావున నిట్లొనర్చెదను.

(అతిరమణీయరూపయై రాజును సమీపించుచున్నది.)

రాజు—(చూచి విస్మయముతో) మిత్రమా! చూడు చూడు.

గీ. దిబ్బపిఱుదులు నెఱికొను ◆ గుబ్బచనులు
వెడఁదకన్నులు నసియాడు ◆ వేనలియును
గ్రాల, మరుడను విలుకాని ◆ కోలయనఁగ
వచ్చె నిటకుఁడిదో యొక్క ◆ వస్తు విటకు. 9

విదూ—ఈ యరణ్యమున వంచనశీలరగు స్త్రీలు ప్రచ్ఛన్న వేషమునఁ జరించుచుందురు. ఇదెద్దియో నాకుఁ దెలియకున్నది.

రాక్షసి—(విని విషాదముతోఁ గంపము నొందుచు) వంచనశీలరనుచున్నాఁడే. యిదియెట్లు? ఈతఁడు నన్నుఁ దెలిసికొనెనా యేమి? నా మనోరథము భస్మాయమాన మయ్యెఁగదా?

రాజు—అట్లనకుము. కాంతలందరును విప్రలంభశీలురే యగుదురా?

రాక్షసి—(హర్షముతో) దైవవశమున నన్ను ద్వేషించి యితఁడీమాట ననలేదు (సమీపించి) జయము మహారాజా!

రాజు—పూజ్యురాలవగు నీకు స్వాగతము. నీవెవరవు? ఇచ్చటికరుదెంచుటకుఁ గారణమేమి?

రాక్షసి—చిత్తగింపుడు మహారాజ! చిత్రరథుఁడను గంధర్వరాజునకు గగనమాలయను నప్రతిమానసౌందర్యరాశియగు నొకకూఁతురుగలదు. నేనామె సఖిని. సుమనావతియనుదానను. అనేక దేవాసురసంగ్రామవిజయులగు దేవరవారిగుణగణములను విని మిముజూచువేడ్క హృదయంబునఁ జివురొత్త నాసఖి నన్నుఁగలసి హస్తిపురమునకొకప్పుడు వచ్చియుండెను.

రాజు—తరువాత,

రాక్షసి—అనంతరము కార్తికేయావాసపరిసరారామమున నాసఖియొక్క పాదచిహ్నములను గామలేఖను గణనపూర్వముగ దేవరవారనురాగపూరితములగు దృష్టులతోఁ జూచుచుంటిరి. అదిగని నాసఖి నెమ్మనమున నుమ్మలికంబొంది పితృపరాధీనయగుటం జేసి చేయునదిలేక తన నగరమున కేఁగెను.

రాజు—(విదూషకునితో జనాంతికముగా) మిత్రమా! పాదచిహ్నముల యొక్కయుఁ గర్ణపూరముయొక్కయుఁ బరిణామమిట్టిది. తెలిసినదా?

విదూ—సరే కానిమ్ము. మరల నిప్పుడధికమ్ముగఁ గమ్మతావు యెటనుండియో వచ్చి ఘ్రాణేంద్రియములకు బర్వ మొనర్చుచున్నవి. కావున మఱి కొందఱు దివ్యకన్యలు నిన్నుఁగామించుటకు వచ్చుచున్నారని తలంచుచున్నాఁడను.

రాజు—(రాక్షసిం జూచి) తర్వాత,

రాక్షసి—ఇప్పుడు నాసఖి దేవరవారిసంగమసుఖము తనకు సంభవింపదని దలంచి భృగుపతనమునకు సిద్ధమాయెను. అప్పుడు నేనాశాజనకములగు వాక్యములం జెప్పి యెట్టెటో నివర్తింపఁజేసి యిటకరుదెంచితిని. దేవర వారిప్పుడు సంగమానుగ్రహమొనర్పనిచో నామె నిశ్చయముగాఁ జనిపోవును. నేనును సఖీమరణముఁ జూడఁజాలక యిప్పుడు మీసమక్షము నందే ప్రాణములు వదలెదను.

విదూ—(రాజుతో) మిత్రమా! యీదూతోపక్రమ మపూర్వముగా నున్నదే! బలాత్కారముచేతనా కామ ముత్పాదించుట?

రాజు—(స్వగతము) దీనివాక్యమును బట్టిచూడఁగా నామనస్సునకుఁగూడ నసంతుష్టిగ నేయున్నది. కానిమ్ము, దీని నిట్లుబంపివైచెదను. (ప్రకాశముగా) శోభనవతీ! తమంతఁ దామభ్యర్థించి వచ్చెడి యిట్టి స్త్రీరత్నములను యేపురుషుఁ డభిలషింప కుండును? వేయేల? బాల్యురాలవగు నీమాట జవదాటను.

రాక్షసి—(హర్షముతో) దేవరవా రనుగ్రహించుటకే [illegible] కావున నేఁటి ప్రదోష సమయమునఁ మిత్రునితోఁ గూడ నేఁ [illegible] నా రిచ్చుట నే వేఁచియుండుఁడు. నేనప్పటికి విమానముం దీసికొని తప్పక వచ్చెదను. (అని నిష్క్రమించును.)

విదూ—మిత్రమా! ఏమి నీప్రయత్నము?

రాజు—నామనోవ్యాపారములు నీ వెఱుంగఁజాల కున్నాఁడవు. [illegible] గుణగణబద్ధమగు నా యీచిత్తవృత్తిని వేఱొకచోఁ జరిపఁ జేయ గలనా? కేవలము దాని సాహసమునకు వెఱచి నే నొప్పుకొంటిని. తపతీగాత్ర సంపర్కమున ధన్యమైనదని భ్రమపడి నే నిన్నాళ్లుగ కర్ణపూరమును బ్రాణపదముగఁ జూచుకొనుచుంటిని. అన్యకాంతా కపోల సంసర్గోపహతంబగు దీని నిప్పుడవ్వలఁ బాఱవైచుము.

విదూ—(నవ్వి) ఆహా! ఏమి యీరాజకులము నాశ్రయించువారికిఁ గలుగు పరిభవము. ఇంతవఱకును మద్భుజాంతరవర్తియైన యీకర్ణపూరమునకు నిముసములో నవితర్కితోపద్రవము సంభవించినది. (కర్ణపూరమును బాఱవైచి) మిత్రమా! ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము. ఆకాశ మీకర్ణపూరమును దిగ్రమింగినది. మఱల నిది భూమిపై బడకున్నది.

(నేపథ్యమున)

మ. వసతిప్రాప్తివిహీనమత్యహితముం ◆ భావిక్రియా విషాదప్రదం
బును నాకస్మికమైన యొక్కసమయం◆బుం గల్పనం జేసి నే
తనునమ్మించిన మాయలెల్ల భృగుస◆త్కర్మంబులం దూలె మో
హినికాఖ్యాసురిస్వాంగమొందిచ నడిం◆హీనీకృతారంభయై.

రాజు—[హర్షముతో] విమానసమేతయై యీ నాతివచ్చినప్పుడే తిరస్కార విధానమునఁ బంపివైతునా యని చింతించుచుంటిని. ఇంతలో నిదంతయును మాయాజాల ప్రభావమని వచించి దైవము ఘనసంకటంబులనుండి యుద్ధరించెను.

విదూ—నేనునిట్లో దైవకృపచే నారాక్షసియొక్క దంష్ట్రాంకురాగ్రముల బాఱిఁబడకుండ బ్రదికితిని.

{ అంతటఁ గర్ణపూరముఁ జేతఁ బట్టుకొని
పటాక్షేపమున మేనక ప్రవేశించుచున్నది. }

మేన—త్వరపడుము. త్వరపడుము. మహారాజా!

రాజు—[సంభ్రమముతో] ఏమి యేమి?

మేన—ఆరాక్షసి తననెచ్చెలి భృగుపతనవృత్తాంతము దేవరవారితో విన్నవించుటకుఁ బ్రారంభించినప్పుడు సఖి నాతోఁ గలసి యిచ్చటికివచ్చి యుండి దేవరవారి సంకేతవచనము విని కోపము వహించి వెడలిపోయెను. నేనును బర్యవసానము నిరీక్షించుచుండి దేవరవారి కిప్పుడు

యథార్థము విన్నవించుకొనఁ గలిగితిని. కావున త్వరితముగఁ బోయి చెచ్చెలి నూరడింతురుగాక.

రాజు—[విషాదముతో] ప్రేయసి యిప్పు డెచ్చట నున్నది?

మేనక—అదిగో చూడుఁడు. కల్యాణవాసనాలయముఁ బ్రవేశించుచున్నది. కావున త్వరపడుఁడు.

[అందఱు సంభ్రమముతోఁ బరిక్రమింతురు.]

[అంతఁ దపతి ప్రవేశించును.]

తపతి—(సప్రణామముగా) దేవా! రమావల్లభా! పూర్వము కామాగ్నిచేఁ గ్రాగి నశింపనున్న నాశరీరంబుఁ గాపాడితివి. ఇప్పుడు మఱల పరిభవానలదాహమున నశింపనున్నది.

రాజు—(సంభ్రమముతో సమీపించి) ప్రేయసీ! ఇది యేమి? పరిభవానల మనుచున్నావు?

తపతి—(బొమలు ముడిచి వెనుదిరిగి మరలిపోఁ బోవును)

రాజు—(చేలాంచలముఁ బట్టుకొని)

చ. అనయము నీవు నాయెడల ◆ నంచితగీతినిఁ జూపు ప్రేమవ
ర్తనములతత్త్వముం దెలియఁ ◆ దథ్యముగాఁగ మదీయమానసా
బునకు నశక్యమేయగును ◆ హో! యిది యేల వహించెదీవు నీ
మనమున నీడులేని యవ ◆ మానము ముగ్ధకురంగలోచనా.

మేన—సఖీ! కోపమొందకుము. (చెవిలో) ఇట్లు జరిగెను.

తపతి—కటా! నిష్కారణముగ నార్యపుత్రునిపై నపరాధము మోపితిని. (రాజుం జూచి) ఆర్యపుత్రా! జయము.

రాజు—(సంతోషముతోఁ గౌఁగిలించుకొని) అనిమిత్తకోపశీలా! యీనాఁడు నాపై నీకుఁగల కోపహేతువు లసత్యములును దుఃఖభాజనములు నైనవి.

మేన—(విదూషకునిజూచి) ఓయి రాజవయస్య! నాకాళముచే దొంగిలింపఁ బడిన నీకర్ణపూర మిదిగో! తీసికొనుము.

విదూ—(భయముతో) రాక్షసియొక్క కర్ణపూరము మాకు శుభంకర మైనది కాదు. కావున నే నొల్ల.

రాజు—(తపతి వినకుండునట్లు) సఖీ మేనకా! మాకు మర్మవ్యథఁ గలిగించు చున్నావు గదా!

మేన—మహారాజా! శంకింపకుడు. యీ కర్ణపూరంబును, బదయుంగళంబును మా నెచ్చెలి యవియే.

రాజు—నా హృదయమున నాటియున్న సంశయశల్యము దైవకృపచేఁ జిరకాలమునకు నీచేఁ దొలఁగింపఁబడినది. (విదూషకునిం జూచి) మిత్రమా! కోపాంతరాయ రహితమగు ప్రియా పరిష్వంగమిదె. కావున నీకర్ణపూరము స్వీకరింపుము.

విదూ—అట్లే (అని పుచ్చికొని దిక్కులు పరికించి) మిత్రమా! ఆకాశమునందు మాబోంట్లవారు సంధ్యోపాసన మతిక్రమింప గూడదు గదా!

రాజు—(నల్దిక్కులంజూచి) మిత్రమా! చక్కఁగాఁ బ్రబోధించితివి. (తపతిం జూచి) ప్రేయసీ! నీవభ్యంతర మందిరముఁ బ్రవేశింపుము. మేమును,

గీ. ధాతృగాత్రముఁ దమమునఁ ♦ దప్పులసిక
ప్రోచుచుఁ ద్రివేదములకును ♦ మూలమగుచుఁ
దవిలి నిరుసంజ జపియింపఁ ♦ దగిన దగుచు
వెలయునీ సవితృ ప్రభావ ♦ గౌరవంబు నిష్పురు. 21

(అందరును నిష్క్రమింతురు.)

చతుర్థాంకము

సంపూర్ణము.

ఓం

తపతీసంవరణము.

పంచమాంకము.

{ అంతట బద్ధకర్ణపూరదండహస్తుఁడై భయముతో విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాడు. }

విదూ—(నిట్టూర్పు విడిచి) అయ్యో! వంచింపఁబడితిని, వంచింపఁబడితిని. ఈ తపనవనమం దతిచిరకాలము విహరించియున్న వయస్యుఁడును, దేవియుఁ బరిజనంబును స్వప్నలబ్ధమగు నిధివలె ప్రభాతమున మేల్కాంచి చూచు సరికి నాకగపడకున్నారు. ఈ తపనవనమందంతటను వెదకితిని. మృగశకుంత జాలంబుల మాత్రము విడచి సర్వస్వమపహరించికొనిపోయినట్లీ రాత్రిచేఁ దపనవనమును నేన నేలకో విడువఁబడితిని. ఆశ్చర్యము! (సవితర్కముగా) దేవితోఁగూడి రాజు సపత్నీలోకమున కేఁగియుండునా యనుకొన్నచో నాకుఁ దెలుపకయే యాతఁడట్లొనర్చి యుండఁడు. ఒకవేళ మాయాదక్షులగు రాక్షసు లెట్టియున నితనిఁ గొంపోయిరను కొందునా యది వారికి సాధ్యముగాదు. భృగుకర్మప్రభావముచే మాయ లిచ్చటఁ బ్రసరింపవు. ప్రత్యక్షముగనే పరాక్రమించియుండుననుకొన్నచో వారల నివారించుట కాతని ప్రభావమే చాలును. కానిమ్ము దురూహలచే నికఁ బ్రయోజనములేదు. కావున తపనవనము విడిచి వేఱొక చోట వెదకెదను. (పరిక్రమించి దిక్కులు బరికించి) ఆహా! ఈవన గహన ప్రదేశమెంత భయంకరముగా నున్నది! కుంభస్థలము సింహనఖాగ్రంబులచేఁ జీల్పఁబడుటంజేసి తనసహచరుఁడు రోదనము సేయుట

విని భయముచేఁ బఱువెత్తు మార్గమధ్యమున బోయలు గల్పించిన గుంటఁ బడి యీ కరిణి జాలిపుట్టునట్లుగ నేడ్చుచున్నది. (మఱియొక చోటఁ జూచి) ఆహా! భల్లూకము వెనుకటి భాగమంతయుం దిని విడువ నాలుక వెడలఁ బెట్టి నిశ్చలోత్ఫుల్లలోచనంబులతో నిటబడియున్న యీ కురంగాంగనం జూడ నిప్పుడును భయము పుట్టుచున్నది. క్రూరసత్త్వనిహతంబులగు దుర్బల మృగ కళేబరంబులచే నిండి దుర్గంధంబై యున్న యీప్రదేశము దుర్భిక్షాపీడితంబగు రాష్ట్రంబును బోలి యున్నది. వేయేల? భయవిధురం బగు నాదృష్టియే యిచటఁ బ్రసరింపఁ జాలకున్నది. ఇఁక నడుగులస్థితిఁ జెప్పనేల? పురవీధుల నేని యొంటి బోవ వెఱచు నే నీయరణ్యమం దెట్లు భయపడ కుందును? సహాయులా లేరు. కావున నాకిఁక శరణ మెద్ది? దిక్కెవరు! (భయకంపితుండై దండ కాష్ఠము నూఁతఁగా గొని నిలుచును.)

{ అంతట నమాత్యుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

అమా — (సవిషాదముగా) ఆహా! కామ మెంత నీచ మైనది. ప్రసిద్ధప్రభావుండును నిసర్గవినయ సముద్భవశేముషీ ప్రశమితప్రకోపసద్రవుండును నగు మహారాజుగూడ నీకామమునకు లోనై స్వరాజ్యము విడచి యింత కాలమును యీమహారణ్యమునందు నివసించుచున్నాఁడు. ఇఁక రాజ్య మన్ననో చిరకాలము నుండియుఁ బర్జన్యునిచే నిరాకరింపఁబడి యున్నది

సీ. ఏ వంకఁ జూచినఁ ♦ బ్రేవుల ప్రోవులు
చిత్తభీకరములై ♦ చెలఁగుచుండె
ఘోరమైనట్టి శి ♦ వారావభారంబు
కర్ణరంధ్రంబులఁ ♦ గాడుచుండె
భూతభేతాళసం ♦ ఘాతంబు చెలరేఁగి
తిరుగాడఁజొచ్చె నల్ ♦ దిక్కులందు

నర శిరంబుల వితా • నమ్ము లెమ్ములు మేది
ని భాగమంతట • నిండి యుండె

గీ. ప్రజలు వెఱగంది మిగుల దూ • రంబు పని
యాద్యశాపస్థలం జిక్కి • యుప్పు చూడ
సంవరణచక్రవర్తి రా • జ్యంబు భయద
మయ్యెఁ గాళీమహోగ్రకా • యంబు భంగి

అభిమత కాంతాయుక్తుఁడైన మహారాజుగారికి తపనవన మను నొకానొక దేవారణ్యము విహారభూమి యనిపించెను. కావున తపనవన మెచ్చట నున్నదో వెదకి కనుగొందును గాక. (పరిక్రమించుచు ముందుజూచి) ఓహో! దేవరవారికి బహిఃప్రాణ మగు నీపారాశర్యుఁడు దేనిచేతనో పట్టుపడిన వాఁడువలె గన్పట్టుచు నిచటనున్నాఁడు. ఈతని వలన మహారాజుగారి వృత్తాంతముఁ దెలిసికొనియెదను. (సమీపించి) మిత్రమా! సేమమా!

విదూ... (సంభ్రమముతో) ఓహో అమాత్యుఁడు వసుమిత్రుడా? ఏమి యీ మబ్బులేనివాన. (హర్షముతోఁ గౌఁగిలించికొని) రాజహితంబుగు రాష్ట్రింబు విడనాడి వచ్చితి విదేల? బలగర్వితులును మనకుఁ బూర్వ వైరులును నగు పాంచాలు రుపేక్షింపఁ దగువారలు కాదుగదా!

అమా... అతి క్షుద్ర పరాక్రమ వంతులగు పాంచాలుర గొడవయేటి కటుండె నిముత్త. ఇప్పటి దతి భయంకరము గు క్షామ మాదేశము పీడించుచున్నది!

సీ. తిన నోగిరము లేక • దినదినంబును జిక్కి
శల్యావశిష్టులై • జనులు మృత వి
శేషులు కంఠాగ్ర • సీమఁ బ్రాణములు మె
దల కను దీనాత్ము • లయి వలలు

గాలములఁ మూఁపున ♦ వ్రేలవైచి, తరలి
మత్స్యంబులం బట్టు ♦ మమత మీఱ
గంగయందలి లోఁతు ♦ గలయట్టి మడువుల
లోఁ జొచ్చి కుతుకఁ ♦ లోఁతు నీట
గీ. మునిఁగి యుండఁగ నామిషం ♦ బునకుఁ దిరుగు
లాడు గ్రద్దలు వక్రంబు ♦ లైన వాఁడి
ముక్కులను వారి తలల పైఁ ♦ బొడుచు చుండుఁ
దటుకు తటుకున ఘోర శ ♦ బ్దంబు గాఁగ. 2

ప్రభు వచ్చుట లేమిం జేసి యిట్టి దారుణావస్థ సంభవించినది. కావున నేదో యుపాయమున నతనిని హస్తిపురికిం దోడ్కొనిపోవ వచ్చితిని. ఇప్పుడు మహారాజుగారెచ్చట నున్నారు?

విదూ—(నిశ్వాసముతో) మందభాగ్యుఁడను జెప్పెదను వినుము. ఇంతకాల మిచ్చటనే తపనతనూజం గూడి విహరించి గతరాత్రియందు నిదురించుచుండ నన్నిచ్చటనే విడిచి దివ్యజనసమూహముతోఁ గలసి గంధర్వనగరమువలె నదృశ్యుఁడయ్యె. అందుచే నీకాంతారమందు వెదకుచు క్రూరమృగంబులవలని భయంబున నేనిటనిలిచియుండ నీవువచ్చి నన్నుఁ గలసికొంటివి. ఇదంతయు నా యధన్యతాపరిపాకమే.

అమా—అట్లుగాదు. నాపై నిందారోపణ సేయఁబూని మాత్సర్యముచే మహారాజిట్లుపక్రమించె. ఏలయన,

గీ. వ్యసనమిత్రంబు లగు భూప ♦ తాత్మజాప
రాధముల నంతిపురపు మూ ♦ ర్ఖతను జేసి
యుపనయమునను నా దోష ♦ మంతయు నిడి
వాత్మమాలిన్యపరిపాక ♦ మగుఁదలంప. 3

(చింతించి) మహారాజుగారు నిజముఁగా నిన్నువిడచి దేవీసమేతుఁడై పోవఁడని నానమ్మకము. ఏకారణముననో యంతర్హితుఁడైనదేవిని వెద

నుచు నీయరణ్యమందే తిరుగుచుండునని తలఁచెదను. కావున నాతని వెదకుదమురమ్ము.

విదూ...(స్వగతము) ఆహా! దేవియొంతనిర్దయస్వాంత! తనయందేను ఫలమునకుఁ బువ్వును జూపినట్లేనూపి వెడలిపోయినది. (ప్రకాశముగా) అట్లే కానిమ్ము.

(ఇద్దఱుఁబరిక్రమింతురు.)

విదూ...(ముందుజూచి) ఈయిసుకనేలపై నెవ్వఁడో వనచరుఁడు నడచినట్లున్నది. ఇదిగో యడుగుజాడ.

అమా...(సావధానముగా నిరూపించి హర్షముతో) చిరకాలమునకు నా నేత్రములు ధన్యములైనవి.ఇయ్యది మహారాజుగారిపదకమలముద్రయే. చూడుము.

మ. కలశంబియ్యది ఛత్రమియ్యది తురంగంబల్లదేయాయదే
జలజంబయ్యదియే పతాకమిదియే శంఖంబుచక్రంబదే
భళిరే!కల్గునె లక్షణంబులివిభూభర్త్రేశ్వరుం డైన సప్తవా
ర్ధిలసన్మేదినినేలుసంవరణు నంఘ్రిందక్క నన్యాంఘ్రిలన్

(నేపథ్యమున)

ఛీ! దురాత్మా! అచలాధమా! చిరకాలంబునుండి వెదకుచున్నను నాప్రాణేశ్వరిం జూపకున్నాఁడవు. విశ్వవిజయానంతరవిక్రమదైత్య క్షోణీధరకార్ముకోద్వహనకర్కశ! జనితబహుజన్యహరిరాజన్య చాపచక్రపరాక్రమవిశేషంబు లిప్పటికిని నీ వెఱుఁగఁజాలకున్నాఁడవు కానిమ్ము. సంవరణుఁడిప్పుడు బోధింపఁగలఁడు.

విదూ...(చెవియొగ్గి) దైవవశమున జలధరగంభీరమగు వయస్యుని స్వరము వినగంటిమి.

అమా...ఆహా! మహారాజుగారు తనప్రాణేశ్వరిని హిమవంతుఁడపహరించెనని తలఁచి యున్మత్తునిభంగి నతనిపైఁ గోపించుచు నిందించుచున్నాఁడు కావున నతనిదర్శించుటకిది సమయముగాదు. తటి వేచియుండి సమీపింతము.

విదూ...అట్లే! (గుహ్యాంతరంబున డాగియుండురు.)

{ అంతట నున్మత్తుఁడగు రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

రాజు...(ఉద్వేగముతో 'ఆ దురాత్మ' యని పూర్వరీతినే పఠించి)

చ. హరుఁడు పురత్రయైకహరుఁ ♦ డల్లుఁడు దాశరణంబొసంగినన్
శరభవుఁడాత్మజాతతను ♦ జాతుఁడు నిన్ బ్రదికింప నెంచినన్
సురరిపువాహినీప్రకర ♦ శోణితధారలఁ బుక్కిలించి బల్
బిరుసుగ నున్న నాదుశర♦బృందము నిన్ విడనాడునే ఖలా? 5

ధనువు, ధనువు.

విదూ...(క్రిందపడి భయముతో) ఆహా! నన్నెవ్వఁడో పడఁగొట్టినట్లున్నది.

అమా...(విస్మయముతో) ఆహా! మహారాజుగారి ప్రభుశక్తి శక్రప్రభావము నతిశయించి యున్నదిగదా! గౌరీగురుఁడగు హిమవంతుఁడుగూడ నీతనికోపంబునకడలి కంపించుచున్నాఁడు. (విదూషకుని లేవనెత్తును.)

రాజు...(చింతించి) ఛీ! కృతఘ్నులం దేనగ్రేసరుండఁగదా! నాఁడు విరహార్తిచే నా ప్రాణములుపోవనున్నతఱిని మనోహారిణితోఁ జేర్చి నన్ను రక్షించెఁగదా యితఁడు. అట్టి యీహిమవంతు నిప్పుడు నా బాణంబులకు లక్ష్యభూమిగాఁ జేసితిని. వేఱొకచోట వెదకెదనుగాక. (మఱియొకచోటు జూచి) దేవా!

మ. సరసీజాస్త్ర! విలాససంచలితయో ♦ షా భ్రూలతాబోలునీ
విరివిల్లం సమయంబునందుఁ జేర్చితుహినో ♦ ర్వీభృద్వ్రశ్రేణి నం
చరణాసక్తుఁడవైతి, పొందయిన న ♦ న్మత్ప్రాణతుల్యాంబుఁగా
తరసారంగవిలోచన బహుపదా ♦ ర్గాంబొందఁగ స్పష్టనే? 6

రాజు—హాహాహా! నే నున్మత్తుఁడఁగదా! శరీరింబోలె నీయనంగు నుద్దేశించి ప్రేలఁ బెట్టిచ్చితిని. కానిమ్ము వేఱొకచోట వెదకెదను. (పరిక్రమించి

హర్షముతో) ఆహా ! నా మనోహారిణి పోయిన త్రోవ స్మరించితిని. ఏ
కారణంబుననో కోపించి నన్ను విడనాడి పోవుచు,

గీ. శ్రమముచే దేవి ఇచ్చోట ♦ క్షణము సేపు
కూరుచుండి వియోగార్తిఁ ♦ గుందు వేళఁ
గొలఁకులందుండి ధారలై ♦ చలువ జాఱ
నంజనముఁ గూడి పడినట్టి ♦ యశ్రులివియె. 7

(మఱల భావించి) ఇది చంద్రకాంతము గాదు. ఇవి యశ్రుజలంబులుం
గావు. విరిసిన తెలిమెట్ట దామరలపైఁ జేరిన తేఁటిమొత్తంబు లివి.
కావున మఱియొకచో వెదకెదను. వెదకినమాత్ర మేమి ప్రయోజనము!
ముహూర్తమాత్ర మేని తన వియోగము సహింపఁజాలని నా హృదయ
మెఱింగియును నను విడనాడి యెచ్చటికో వెడలిపోయినది. (మఱల
విచారించి) ఇట్లును గాదు. పతినే దైవముగా భావించు నా మానసాధ్వి
యిట్టి యపరాధ మొనర్చియుండదు. ఇదిగో! కులట వసుంధర. సపత్నీ
మాత్సర్యంబున నా సాధ్విని దిగమ్రింగినది. దీని కిల మిదివఱకే తెల్లమై
యున్నది. ఏల యన,

గీ. రాజసభయందు దశరథ ♦ రాజతనయు
ననుఁగు నిల్లాలి నాతని ♦ కనులయెదుట
నపహరించి తిరోధాన ♦ మందెఁ, గాన
నిచట దీనికి దుష్కరం బెద్ది యింక?

(స్మృతి నభినయించి) ఇదియును గాదు. అనేక సమ్రాడ్భూపాలకు లనుభ
వించి విడిచిన దీని కా పరమసాధ్విపై సపత్నీ మాత్సర్యమున కవకాశ
మెద్ది? కావున నీపుడమి మత్ప్రాణవల్లభ నపహరించి యుండ దని తెలఁ
చెదను. కావున వేఱొకచో వెదకెదను. (పరిక్రమించి యెదుటం జూచి
యానందముతో) ఆహా ! యివి దేవి యొక్క మందహాసాంకురము
మిత్రమా పారాశర్యా! దీనిని మఱలఁ బాఱవైచితివేల! (తీసికొని సంతోషమున)

ఆమా... మిత్రమా! నీవు మహారాజును సమీపించుట కిదియే సమయము. నేను నేదో యుపాయమున నీయన యున్మాద మొకించుక తగ్గించి పిమ్మట నగపడియెదను.

విదూ...(అట్లేనిష్క్రమించి మఱలఁ బ్రవేశించి శీఘ్రముగ రాజును సమీపించి కర్ణపూరముం జూపుచు) మిత్రమా! కర్ణపూర మిది. ఈమందభాగ్యుఁడను నేను. ఈపద్మరాగ భూమియందలి కిరణజాలంబులంజూచి భ్రమచే కర్ణపూర మను చున్నాఁడవు

(విదూషకుఁడు కర్ణపూర మిచ్చుచున్నాఁడు.)

రాజు—(తీసికొని హృదయముపైనిడికొని సరోమాంచముగా) ఓహో! ప్రియా! పరిగ్రహాసుభగావతంసకా!

చ. పులకసుహృద్వతంసములఁ ♦ బొందిదళాళికిస్పర్శవిఘ్నముల్
గలుగఁగఁ జేయు దేనిపయిఁ ♦ గల్గెను నీకు మహాభ్యసూయ య
య్యలికులనీలనేత్ర సుమ ♦ మాగ్రచయంబునఁ జిత్రమైన య
త్స్మల నయనావిపాండుతర ♦ గండతలంబున రుం బ్రమోదమే.

మిత్రమా! తదంగసంగమోత్సవదుర్లలితం బగు నీకర్ణపూరంబుచే నామోహాంధకార మించుక విరళమైనది. కావున తదన్వయ శ్లాఘాపాత్ర మగు మఱి యేవస్తువుచే నేనిప్పుడూరటఁ బొందుదును.?

విదూ—మిత్రమా! వియచ్చరయగు నామెకు సంబంధించిన వస్తువులు మనుష్యమాత్రుల మగు మనకెట్లు లభించును?

రాజు—(నింగివంకఁ జూచి యానందముతో) ఆహా! నే నింతవఱకును సుకరంబుగ నూఱటఁబొందు మార్గమును మఱచితిని. చూడు మిదిగో! యా లతాంగి జనకుండగు భానుమాలి, దేవా! పద్మినీ వల్లభా!

గీ. స్వతనయాచ్యుతరాగసం ♦ గతినిఁ జేసి
మంజుళతఁ గాంచి నీకర ♦ మాల యమృత

రసము లొలికించె నాదు గా ♦ త్రముల నిపుడు
కాక సమ్మృతాంశుఁడవు గాని ♦ ఖరకరుఁడవె ? 10

హా! కష్టము. ఏమి యీయకాల జలదము! ఈ పాపి భానుకాలి
కష్టపడు చున్నాఁడు. ఓయి సౌదామనీమనోహరా!

చ. వెడద శిఖాళినొప్పు నిజ♦పింఛములన్ విరియించి నాట్యమా
న్నడపుచుఁగూఁత మ్రోఁత గళ♦నాళము నిండగ మోరసాఁచి మ్రో
ముడిని జెలంగు బర్హివర♦ముం గనుమా! ప్రణయాంబు మీఱఁగాఁ
దోడఱుకుమింక సూతయును♦ ద్వ్యామాత్రికిన్ విని పోథివౌటకున్

(నేపథ్యమున)

రాజా! ఋతునందనా!

మ. వర తేజోనిధి నీవు దూర మగుటం♦బాంచాలకుల్ నీదు రా
జ్యరమాస్థానము నాక్రమించి రిఁక న♦త్యంత త్వరం బోయి నీ
పుర మాపజ్జలధిస్వభంగములు ని♦ర్మూలంబు గాకుండ భూ
వర! రక్షింపుమనంతరంబున భవ♦ద్వాంఛల్ ఫలించుంజుమీ

రాజు...(కోపారుణిత నేత్రుండై వినుచు) ఏమి? పాంచాలకులు నా
రాజ్యమాక్రమించిరా?

ఉ. బాలుఁడ! యెంతువేని క్షణ♦కాలము నా హృదనోద్వ్యమంబునా
[బాం

చాలుర, పత్తిహస్తిరథ♦సైంధవ యుక్తముగా క్షణంబులో
వాలును బల్కదొట్టి శర ♦పంక్తుల వారలసంధిబంధముల్
రాలఁగఁగొట్టి పంపెద న♦రాతిగణంబుల నిద్రఁ బోలికిన్

విదూ...(తనలో) శబాష్! వసుమిత్రా శబాష్! అమాత్యభావానురూపముగ నా
చరించితివి. భగవదనుగ్రహంబుచే నీతని మదనోన్మాదము కోపాం
కుశ ప్రభావమున నివారిత మైనది. కావున నేనుగూడ నీతనికోపము

నించుక వృద్ధిఁ బొందించెదను. (ప్రకాశముగా) మిత్రమా! ఆపాంచాలాధములు నీబాహుబల పరాక్రమ మిదివఱకే యెఱింగి యుండియు నిప్పుడిట్లు దొడఁగుటెల్ల నాత్మవినాశనంబునకే.

రాజు...(సవిమర్శముగా) మిత్రమా! పూజ్యుఁడగు వసుమిత్రుఁడు రాజ్యమున లేఁడా? ఇట్లేల సంభవించినది.

{ వసుమిత్రుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

వసు...దేవా! జయ మగుఁగాక!

రాజు...(చూచి) ఆహా! అమాత్యుఁడు వసుమిత్రుఁడు విచ్చేసి యున్నవాఁడు (కౌఁగిలించి) నెచ్చెలీ! మన రాజ్య మంతయుఁ బాంచాలురచే నాక్రమింపఁ బడెనని యాకాశవాణి వచించినది. నీమతిబలముచే వారి పరాక్రమ మంతయు నడఁగంటి యుండెఁ గదా! మఱల నిట్లేల సంభవించె?

అమా...దేవా! నిజము. కేవల మాపాంచాలాధముల పరాక్రమ మెంచఁ దగినది కాదు. కాని భవద్బాహుబలనిర్జితము లగు సకలరాజన్య చక్రంబులతోఁ గూడ తా మేకీభవించి నామతిబలము నయిత మతిక్రమించి, దేవరవారి పరాక్రమమున కెదురు సూచుచున్నారు. కావున నింక నిముసమైన నాలసింపక వారి మనోరథంబులం ద్రిప్పుఁడు.

విదూ...అమాత్యా! అనుచరులను వాహనంబులనుగూడఁ దోడి తెచ్చితివా? అట్లయిన శీఘ్రముగ బయలు వెడలుదము.

అమా...అవును తెచ్చితిని. ఇచ్చటికి క్రోశమాత్రప్రదేశమున వారల నిలిపి మహారాజుగారిని వెదకుచు నేనొక్కఁడనే యిట కేతెంచితిని.

రాజు...అనుచరసమూహంబు లేటికి? సకలరాజన్య ప్రాణామిషార్థియై నాదక్షిణ భుజము మిక్కిలి త్వరపడుచున్నది. కావున మన కంబర గమనోపాయ మాలోచింపుము.

(అప్పుడాకాశమునుండి సారథి రథముతోఁ బ్రవేశించును.)

సారథి...సూర్యభగవానుఁడు నా కిట్లానతిచ్చెను. "హాయసేనా! నాయల్లుఁడచట లేమిం జేసి జలపూరపూర్ణంబు లయ్యెను నా కిరణజాలంబు లాతని రాజ్యమున వర్షింప నిచ్చగించుటలేదు. కావున నాతని రాజ్యము దుర్భిక్షాపీడితంబై నశింపనున్నది. ఇఁక సంవరణుఁడున్నవో తపతీ సంగమ లోలుండై కర్తవ్యముల మఱచి నందనోద్యానతుల్యంబులగు నీ హిమవత్కాననంబుల సంచరించుచు స్వరాజ్యముం గేఁకుట కిచ్చగింపకున్నాఁడు. కావున నీదంపతుల నించుక కాలము వేఱుపఱచినఁ గాని కార్యములు నెఱవేఱవు. పతియే దైవముగ నెంచు నాతపతి జాగ్రదవస్థలో వియోగముమాట విన నోర్వదు. కావున వారిద్దఱు నిద్రావస్థలో నున్నపు డాతపతిని సపరివారముగా సావిత్రీ సకాశమున జేర్పుము" పిదప నేనన్నవో

గీ. సహచరమునుండి యల చక్ర ♦ సతినిఁ బోలె
పృథుపయోధరభార గు ♦ ర్వియగు ప్రియను
నృపుని వేఱజేసి రవియాన, ♦ నిచుఁడ నయి
తోలుతవాఁడైతి జనులఁ బ్ర ♦ దోషగతిని

ఇఁక దేవుని రెండవ నియోగము. "అమాత్యునిచేఁ బ్రేరేపింపఁబడి సంవరణుఁడు నిజరాష్ట్రమున కేఁగఁదలఁచి శీఘ్రగమనోపాయ మాలోచించుచు చింతిల్లు తఱిని రథముం గొంపోయి యాని మనోరథంబుఁ దీర్పు" మనియె కావున నిటక్రిందికి దిగియెదను. (అవతరణము నటించుచుఁ బ్రక్కఁ జూచి) ఆహా! యీరథము క్రమముగాఁ గ్రిందికిదిగుచుండఁగా

చ. జలమునఁ దేలు నేలదళ ♦ సంతతి శైలము కూజంబులుఁ, గుజం
బులు జలమందు కాదు గిరి ♦ భూమి, గిరుల్ జలరాశిఁ, గాదు భూ

స్థలి, భువిసంద్రగాసినము ♦ సందున, మామక చిత్తవృత్తి లీ
ష్వాలుపునఁదోఁచె నెక్కొని సముద్ధరణప్రతిరోపణంబులన్

విదూ...(పైనిజూచి) మిత్రమా! నీహృదయసంతాపము నివారింపఁదలచి మీ మామయగు సూర్యభగవానుఁడిట కేతెంచుచున్నట్లున్నది.

రాజు...ఇదేదియో నొక దివ్యరథము. నిజప్రభాపటలంబులచే నాద్యంతంబుల దోఁపనీయకున్నది.

అమా...దేవత లెల్లపుడును దేవరవారిమనోవర్తులే కదా?

సారధి...(క్రిందికి దృష్టులు నిగుడ్చి) ఆహా! యిదిగో మహారాజగు సంవరణుఁడీ హిమవత్కాననంబున నున్నాఁడు. ఇపుడు నేనీతనికి భూతార్థమంతయు నెఱింగించినచో తనదేవివృత్తాంతమతఁడు నన్నడుగును. అపుడు కష్టము సంభవించును. కావున నిట్లువచింతునుగాక. (క్రిందికి దిగి సమీపించి) మధ్యమలోకపాలా! విజయమగుఁగాక! అసురవిజయంబున మీరు పలుమాఱు తనకు సాహాయ్యమొనర్చుటంజేసి మహేంద్రుఁడు మిగుల సంతసించి యాయుష్మంతుఁడవగు నిన్ను హస్తిపురముం జేర్పుమని యీ రథంబుతోఁగూడ నన్నిటకుఁబుత్తెంచెను. కావున నధిరోహింపుము.

రాజు...(సంతసముతో) భగవానుఁడగు మహేంద్రుఁడు నన్ననుగ్రహించుటం జేసి మిగుల ధన్యుఁడనయితిని.

[అందఱు రథమునఁ గూర్చుందురు.]

అమా...ఓయీ సేనాపతీ సింహఘోషా! అనుచర సమూహంబుల నెల్ల నిర్బాధకముగాఁ బురంబునకుం దోడితెమ్ము. ఏమనుచున్నాఁడవు? అట్లే యనియెదా?

సారధి...ఆయుష్మంతుఁడా! పగ్గముల సడలింతునా?

రాజు...మంచిది తప్పక యట్లొనర్పుము.

(సారధి యట్లొనర్చును.)

విదూ—మిత్రమా! పూర్వము నిన్న నేనుప్రార్థించిన యాకాశగమనము సంప్రాప్తమయ్యెంగదాయని మిక్కిలి సంతసముగలుగుచున్నది. కాని యీ రథవేగముచేతం గనులుతిరిగి క్రిందపడుదునేమోయని మిక్కిలిభయమగుచున్నది. కావున నిన్నుగట్టిగాపట్టుకొని కూర్చుండెదను. (రాజును పట్టుకొనుచున్నాడు.)

రాజు—(రథవేగము నిరూపించి) ఆహా! యీరథవేగము వితర్కింప నలవిగాకున్నది. ఏలయన,

మ. కన నేకక్షణపూర్వపశ్చిమకలా • కాలంబునం దీవాహుల్
వనదాగ్రంబునం బూర్వపశ్చిమఖుర • ద్వంద్వంబులన్ నిల్పుం బ్రాం
తనిబద్ధోజ్జ్వలఘూర్ణనోదిత తడి • త్సంఘంబు సూచించు నీ
ఘనవేగస్థిరమైనటుల్ దనరుచ • క్రవ్రాతపుందార్లికన్. 16

(అందరు నిష్క్రమింతురు)

పంచమాంకము

సంపూర్ణము.

ఓం

తపతీసంవరణము.

షష్ఠాంకము.

{అంతటఁ గంచుకి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.}

కంచు—(సవిమర్శముగా) రథహయహేషితంబుల తోడనే ఘనాఘనాఘనాకారంబులా? పాదపద్మరాగంబులతోడనే భూమిపయిం [illegible]వృష్టులా! ఆహా! సంవరణమహారాజుగారి మహానుభావత యేమని చెప్పవచ్చును. కాని యీమహాత్మ్యముచేత నాకవయవములకు [illegible] రెండు మడంగు లధికమైనది. ఏలయన

చ. నడయొకరీతిగాదు, నయనంబులఁ దారలు సంభ్రమించుఁ, జొ
ప్పడును విషాదముం శ్రమము భ్రాంతియు, నూరుయుగంబు, వత్తు
గడుఁ జలియించు గాత్రవల్లి కంచుకమై పచరించు నిక్కసంభ్రముం
దడిని జరాభరంబు ననునర్తకుభంగి నటింపఁ జేసెడిన్ 1

"వినయత్రాత! శీఘ్రముగఁ బోయి కార్తికేయావాస పరిసరారామము నందలి వాపికకడి నాతిపావనసౌభాగ్య మగు గంగాలోక సౌధమును జక్కఁగ నలంకరించి రమ్మ్న" అని యేలికవాఁడు ముందే నిడె. నా నియోగ మిప్పుడు నెరవేర్చికొంటిని. మహారాజుగారును దత్సౌధము నధిరోహించి యున్నారు. కావున నింక వేఱునియోగ మనుష్ఠింపఁ బోయెదను. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

ఇదివిష్కంభము.

{ అంతట రాజును విదూషకుండును ప్రవేశించుచున్నారు. }

రాజు— ఆహా! మంత్రులయొక్క మనోవ్యాపారములు నిసర్గనిష్ణాతమతుల కైన నెఱుంగరానివి గదా! ఆర్యుండు వసుమిత్రుండు

గీ. అరులు పాంచాలు రోసరించి ♦ నట్టి భూరి
పరిభవము నాకు దైవదం ♦ భమునఁ దెలిపి
మోహ మెడబాపి నను పురం ♦ బునకుఁ దెచ్చి
కొల్లలుగ రాజ్యమున వృష్టిఁ ♦ గురియఁ జేసె. 2

ప్రాయికంబుగఁ బయోభరమేదురంబులగు ఘనసంపదలను గోవులఁ బితుకు చందమిదియ కదా?

విదూ— సకల భువనైకనాథుండవగు నిన్ను మేఘదోహనాక్షమై నూత గాఁగొని తెచ్చుటం జేసి యీ మంత్రి మూర్ధాగ్రేసరుండని నేను నిశ్చయముగా వచింపఁ గలను.

రాజు— పరిహాస మింకఁ జాలును. ఇంతవఱకును పాంచాలుర యందలి కోపముచే వ్యాపారరహితమై యున్న ప్రియావియోగానలము నేఁ డిప్పుడే యేల రేఁగ నుంకించుచున్నది. విరహిజనుల కతిభయంకరమగు కాలము సంభవించినది. చూడు,

చ. ఉఱుముచు వానపుమబ్బులవిరళ్ ♦ లూడఁగఁ బాంథుల నేఁపఁ బట్టి ప్రా
వృడనిలరాజి వీఁచె, వన ♦ లెత్తుముదంబునఁ గంఠనాళముల్
నిమురుగ సాఁచి చాతకవి ♦ నీలకచల్ వడగండ్లఁ గ్రుమ్మరిం
చెడి తొలిధారలం బ్రియులఁ ♦ జేరి సుఖంబునఁ గ్రోలుచుండెడిన్.

కావున నాకిపుడు శరణ మెద్ది?

{ అంతట మేనకారూపము ధరించి తపతి ప్రవేశించుచున్నది. }

తపతి— (సవిమర్శముగా నిట్టూర్పువిడిచి) సఖీరూపమున నార్య పుత్రుని

దర్శించి యూరటఁ బొందసెంచి నా సఖులనిద్దఱినిఁ గూడ వంచించి వచ్చితిని. ఇంత మాత్రమున జనకశాసనమతిక్రమించినట్లు కాదు గదా? కావున నార్యపుత్ర సందర్శనోత్సవ మనుభవించెదను. (పరిక్రమించి క్రిందికిఁ జూచియానందముతో) ఇదిగో! ఆర్యపుత్రుఁడు వయస్యునిం గూడి ప్రాసాదాగ్రభాగమునఁ గూర్చొని యున్నాఁడు. కావున నిప్పుడిచ్చట దిగియెదను. (దిగుచున్నది.)

విదూ—(చూచి)ఇదిగో! పూజ్యురాలగు తపతీదేవి విచ్చేసినది.

రాజు—ఎక్కడెక్కడ?

తప—(విషాదముతో) వీరు నన్నుఁ దెలిసికొనిరా యేమి?

విదూ—ఇదిగో మాడు మేనకారూపమున నవతరించినది.

తప—(విషాదముతో) నిక్కముగ వీరు నన్ను దెలిసికొనిరి. తండ్రికన్ని విధముల నపరాధమొనర్చితిని.

రాజు—(చూచి) ఓహో! సఖియగు మేనకవచ్చినది. మిత్రమా! యీమె నాప్రేయసియంటివే, యదేల?

విదూ—వీరిద్దఱుకు నైకమత్యముతో నేకశరీరముభంగిఁ జరియించుటం జేసి యట్లంటిని.

తప—దైవానుగ్రహముచే నాకిపుడూరటగల్గెను. (సమీపించి) జయము మహారాజా!

రాజా—సఖీ స్వాగతము. (అని గాఢముగాఁ గౌఁగిలించికొని స్పర్శము నిరూపించుచు నాత్మలో)

గీ. దేవిపరిరంభమునవోలె ♦ దేహమెల్ల
గరుపాటొందె నూరకే ♦ కారణంబొ?
సతతసంశ్లేషమునదాని ♦ స్పర్శయింత
సంక్రమించెను యేమొ యీ ♦ చానయందు. 4

(ప్రకాశముగా) సఖీ మేనకా! మాప్రాణములకుఁగుశలమే కదా!

తపతి—మహారాజా! యిపుడు కుశలమే.

రాజు—ఇపు డనుచున్నావదేల?

తపతి—మహారాజా! చిత్తగింపుము. నాఁడు నెచ్చెలి దేవరవారిం గూడి తపన వనమందు నిదురించుచుండి పిదప మేల్కొనుసరికి సావిత్రీప్రకాశమం దున్నట్లు తెలిసికొనెను. అచట దేవరవారిఁ గానమిం జేసి నెచ్చెలి మూర్ఛలో మునింగియుండ సావిత్రి లేవనెత్తి యూరడించి 'బిడ్డా! పరితపింపకుము. నీయందలి గాఢానురాగమున నీనాథుఁడు నినుఁ బాసి పోవమిం జేసి యాతని రాష్ట్రమున గొప్పక్షామము సంభవించినది. జనకుఁ డది యెఱింగి మీకిద్దఱకెడఁ గలిగినఁగాని మహారాజు నిజనగరంబున కేఁగఁడని తలంచి సారధిచే నిన్నిటకుఁ దెప్పించెను. అంత విరహోన్మాదపరవశుఁడగు నీభర్త నిజపురంబునకేఁగెను. నీవిఁక జనకు ననుమతి లేనిదే నీనాథునిచెంత కేఁగరాదుసుమా!' యని చెప్పెను.

రాజు—(విదూషకునితో) మిత్రమా! అతఁడుగూడ సూర్యసారథిగా మారెను. (మేనకం జూచి) తరువాత,

తపతి—భవద్వియోగజనితదుఃఖమున నెచ్చెలి గుందుటఁ దొట్టి సర్వవృత్తాంతమును దేవరవారికి నివేదింపవచ్చుచుండి పయోవృష్టులు భూమిపైఁ బడుటఁ దిలకించితిని. కావున నిఁక మీపరస్పరసంయోగమునకు స్వామియగు భానుమాలి యనుమతించునని తలఁచి "ఇప్పుడు కుశలమే" యంటిని.

విదూ—దేవి నపహరించికొనిపోయిన దొంగలు బయలుపడిరి.

రాజు—(నిట్టూర్పువిడిచి) ఇపుడు నాసందియము నశించినది. సఖీ మేనకా! నేనిఁక క్షణమైన ప్రియావియోగము సహింపఁజాలను. కావున భగవానుఁ డగు సూర్యు నంగీకరింపఁజేసి దేవి నిటకుఁ దోడ్కొనిరమ్ము.

తప—(రాజును జక్కఁగాఁ దిలకించుచు) మహారాజా! భవద్దర్శనసుఖ మించుక యనుభవించిపోయెదను.

రాజు—(సవితర్కముగాఁ దనలో)

చ. వరులకు దూతికల్ దెలుపు ♦ వార్తసఖీప్రణయానురూపమై
కరము రసప్రధానముగఁ ♦ గ్రాలుట నైజముగాని యీనిరం

తరరతిరాగనవ్యరస • ధారలఁజిమ్మెడి దీనివీక్షణం
బరుదయియెన్నఁడేనిఁగన • నట్టివి చిత్రముఁదోఁపఁజేసెడిన్. 5

(ప్రకాశముగా) నీముఖము మాత్రమే చూచికొనకుము. నామానసము మిక్కిలి తమకమొందుచు నీగమనమును ద్వరపెట్టుచున్నది.

తప — (మేఘగర్జనము విని ప్రస్తుతము మఱచి) అయ్యో! భయమగుచున్నది. ఆర్యపుత్రా! నన్ను గాఢముగఁ గౌఁగిలింపుము.

రాజు — (క్రోధముతో) ఛీ! పాపి! అనంగరతకుంజొచ్చితివా? అభిమతకాంతాగుణనిబద్ధహృదయుండగు నీ జనుండు నీవనుకొనినట్లు నైచ్యమునకుంజొచ్చువాఁడు కాఁడు.

తపతి — (రోషముతో) సరే! నీకనురూపయగు దేవిం గూడి స్వేచ్ఛగా విహరింపుము. అనుచితమగు చోట నెయ్య మొనర్చినందులకుఁ దగిన ప్రాయశ్చిత్త మొనర్చికొనియెదను. (అని నిష్క్రమించును)

విదూ — మిత్రమా! ఇదేమి రాక్షసిగా నున్నదే! ఇది నిజముగా మేనకయైనచో స్వప్నమందైన నిట్లొనర్పదు.

రాజు — స్త్రీస్వభావ మిట్టిదే చూడు,

మ. వరవంశంబును బంధుసంతతిని వి • శ్వాసార్హమైయొప్పు
సిరమైత్రిన్ గురువర్గమున్ మనములోఁ • జింతింప కేభామినుల్
దిరుగంజూతురు; వారిమానసములా • త్మీయేచ్ఛకున్ సూటిమై
వఱలుం గాని మఱట్టిభంగినయినన్ • వారింప రాకుండెడిన్

నిష్కళంకమానసయగు నాపరమసాధ్వి యజ్ఞానముచే నీరంకులాడి నిటకుం బుత్తెంచినది. మనోవినోదార్థమై నియమింపఁబడిన యది యిట్లు మారినది. పోనిమ్మిదేల ? కర్ణపూరముం గొనిరమ్ము.

విదూ — చిత్తమట్లే (నిష్క్రమించును.)

{ అంతట రంభారూపధారిణియై రాక్షసి ప్రవేశించుచున్నది. }

రాక్ష — పూర్వము హిమవత్కాననమందే నొనర్చిన మాయ లన్నియు భృగుకర్మ ప్రభావమున నిష్ఫలము లయ్యెను. ఈతని కులక్షయమొనర్చుట కిదియే తరుణము.

(సమీపించి రాజుపాదములపైఁ దటాలునఁ బడును.)

రాజు — (సంభ్రమముతో లేవనెత్తి) సఖీ! యిదేమి? నామానసముఁ గలఁచుచున్నావు? నీవిషాదమునకుం గారణ మేమి?

రాక్ష — (బాష్పములు గార్చుచు గద్గదస్వరముతో) నెచ్చెలియగు తపతి జనకుని చండశాసనమునకు లోఁబడి భవత్సంగసౌఖ్యము లభింపమింజేసి వియోగానలము సహింపఁజాలక తన్ను తానే...యిఁకమీఁద నే వచింపఁజాలను. నేను కూడ నాత్మహత్యచేఁ గాయమును బాసెదను. (నిష్క్రమించును.)

రాజు — (మూర్ఛనొంది కొంతవడికిందెలిసి) హా! రవికరోత్సంగలాలితా! అజ్ఞాకరుండనగు నన్ను విడనాడి యెట కేఁగితివి? దేవా! కృతాంతా!

గీ. భానుతనుజాతతయు నాదు భార్యయును
నీదుసహజాతనైన గణింపకుండ
నపహరించితి మృగనేత్ర యామె నీవు
కాన నినుమించు నెంతు నీ మానసంబు. 7

ఏమిది! నే నింకను ప్రాణలోభునివలెఁ గేవలము గన్నీరు గార్చుచున్నాఁడను. ఇఁకఁ బ్రాయోపవేశమున కుపక్రమించెదను. (సౌధముఁ దిగుట నభినయించి పరిక్రమించుచు) ఈ స్ఫటిక సోపానమార్గమున రేవులోనికిం దిగి గంగాజలంబు లాడి ప్రస్తుతకార్యమున కుపక్రమించెదను. (స్నాన మభినయించుచు.)

{అప్పుడు గంగాజలంబులం దడిసి తపతి ప్రవేశించు చున్నది.}

తప—సఖీ! మందాకినీ! ఆర్యపుత్రు మరణవార్తవిని విపత్తున కెదురయి యున్నదానను. ఇపుడు నాకంఠభార మేల తొలఁగించెదవు? ఇఁక శీఘ్రముగఁ బ్రాణముల విఘటితముఁ జేసి నన్ను మృతుండగు నార్య పుత్రునితోఁ జేర్పుము.

రాజు—(ధ్వనివచ్చు వైపునకుం జూచి)

గీ. కమలపరిశోభితయు ఘన • కలుషయుతయు
శఫరనేత్రియు నయి యాత్మ • సదృశరూప
మున వెలుంగు నా కాన్తక • ముదిత నిపుడు
తాల్చి యున్నది జహ్నుసు • తాస్రవంతి. 8

ఇఁక వితర్కించినఁ గార్యము దప్పును. ముందీమె ప్రాణములు విడువ నున్నది. కావునఁ బట్టి నివారించెదను. (అని పట్టుకొనును.)

తప—[రోషముతో] ఎవఁ డిది? నాహస్తము పట్టుకొని కళంక మొదవించు చున్నాఁడు.

రాజు—[నిరూపించి] అహో! ఇదేమి? దేవిగానున్నదే! భగవతీ! భాగీరథీ! యిది నాకు మహానుగ్రహము. మరణోద్యుక్తుండనై నేనిటకు వచ్చి యుండఁ బ్రాణములు నిల్పి నన్ను రక్షించితివి. ప్రియా! శంకింపకుము. నీ వెవని వియోగము సహింపఁజాలక మరణమున కుపక్రమించితివో యా ఘోరపాతకి సంవరణుఁడు వీఁడె.

తప—ఆహా ఆర్యపుత్రుఁడా! జయమార్యపుత్రా! (గాఢముగఁ గౌఁగిలించు కొని) నాథా! యిది స్వప్నవృత్తాంతము కాదుగదా.

రాజు—నాకు నదియె సందియము. కానిమ్ము గట్టున కేఁగి విచారింతము.

తప—(వడఁకుచు) ఆర్యపుత్రా! నాయంగములు వడఁకుచున్నవి. కావున గాఢముగఁ బట్టుకొని నడుపుము.

రాజు—(అట్లే చేసి పరిక్రమించుచున్నాడు.)

(నేపథ్యమున)

సఖీ మేనకా! మహారాజుగారిని, నెచ్చెలినిం బాసి యిముకమైన నే నీ శరీరము ధరింపఁజాలను. కావున నాకంఠమునకు బాశమర్పింపుము.

(మఱల నేపథ్యమున)

సఖీ! రంభా! నేను నీ మరణముం గూడ జూచి యింకను మనుపఁజాలను. కావున నేనే ముందు మరణించెదను.

తప—కష్టా! సఖులంత మొందుచున్నారుగదా! ఆర్యపుత్రా! [illegible]ము త్వరపడుము.

రాజు—(సంభ్రమముతో సమీపించి) పూజ్యులకు మీకు సాహస [illegible] కుఁడు. మే మిదిగో జీవించియున్నారము.

{ నిష్క్రమించి రంభామేనకలతో మఱలఁ ప్రవేశించును. }

రాజు...ప్రియా! నీసఖులం జూచికొనుము. [illegible] [illegible].

తప—సఖులారా! నన్ను గాఢముగఁ గౌఁగిలింపుఁడు.

(కన్నీరు విడుచుచు నొకరి నొకరు గౌఁగిలింతురు.)

రాజు—ప్రేయసీ! క్షతత్రాదచిహ్నిత మగు నీమనకశశిలాతలంబునందొక ముహూర్తమాత్రము విశ్రమించిపోవుదము

తప—మనోహరా! యట్లే చేయుదము (అందఱుఁ గూర్చుండుదురు.

రాజు—ప్రియా! నీవు భాగీరథినిం గాయము విడువ నుంకించుటకుఁ గారణమేమి?

తప—ఆర్యపుత్రా! చిత్తగింపుఁడు. సఖియగు మేనకాయూథమున నేను దేవర వారిచెంత కేతెంచి యనురాగాంధకారమునఁ బ్రస్తుతము [illegible] దవప రిష్వంగ సుఖంబుఁ గోరి మీచేఁ దిరస్కరింపఁ బడితిని.

మేన—(లజ్జారోషములతో) నన్ను మిక్కిలి పరిభవించుచు, సఖీ! ప్రణయమిట్లు వెల్లడించితివి, బాగు.

రాజు—(తలయూఁచి) ఓహో ! యిట్లు జరిగినదా ! తరువాత,

తప—పిమ్మట నేను మరణమున కుపక్రమించి దైవవశమున నెట్లో సఖీరూపధారిణినై యుంటఁ దెలిసికొని పశ్చాత్తాపంబునఁ బొరలుచుంటిని. అపుడు రంభ కన్నీరుమున్నీరై కారుచుండ నాకడకేతెంచి దేవరంగూర్చి యమంగళముఁ దెలిపెను. అందుచే నేను మరణమున కుపక్రమించితిని.

రంభ—(విషాదముతో) ఆరంభ యెవ్వతె ?

తపతి—నీవు గాదా ?

రంభ—కటకటా ! నేనచ్చోటికి వచ్చియైన యుండలేదే! అట్టి ఘోరకృత్య మెట్లొనర్చియుందును ?

రాజు—అదెట్లు ? నాకడ దేవిపై నమంగళమారోపించినదియు నీవే కదా !

రంభ—(భయముతో వక్షమునఁ జేయిడుకొని) అయ్యో ! యిఁక నెట్లు ?
(అని మేనకం జూచుచున్నది.)

మేన—మహారాజా ! మీరుపొరపడితిరి. మే మిరువురమును నచ్చెలిని వెదకుచు వచ్చుచుండ జాంబూనదిక యేడ్చుచు మా కెదురై నచ్చెలి విపత్తును, దేవరవారి ప్రాణాపాయవేళమును గూర్చి మా కెఱింగించెను. పిమ్మట మేము మహాదుఃఖమున మరణమున కుపక్రమించుచుండ తమరరుదెంచి మమ్ము బ్రదికించితిరి.

తప—(సాధ్వసముగా) ఆహా! ఆర్యపుత్రుండును నిట్టి సాహస మొనర్చినా? మఱల జాంబూనదిక రాకున్నదే. యేల ?

రాజు—

గీ. తపనవనమందుఁ దొలుత నే • దానవి ననుఁ
గినుక వంచించె నట్టిదో • హీనికసల్పు
మాయయో యేమొ యిదియు న • మ్మంగ రాదు
చకితసారంగశాబక • చారునేత్ర !

తప — (స్మృతి నభినయించి శోకముతో) ఇప్పుడు నేనార్యపుత్రునకు నమస్కారము జేసి గురునియోగ మతిక్రమించిన దాననైతిని. ఆర్యపుత్రా! నన్ను విసర్జింపుము.

రాజు — ఆకాలమున నీ పితురు పాపేమి? (అని సఖులం జూచును)

సఖులు — సఖీ! విషాద మొందకుము. మేము భగవానుకణ్వు దర్శితిమి. ఇదిమొదలు నీసహచరునిఁగూడి విహరింపవచ్చునని దేవర యాజ్ఞ నొసంగెను. మఱియు విప్రవాస నామకము లగు నీకు దండములు మాకుం బుత్తెంచె. కావునం బరిగ్రహింపుఁడు.

(పరిగ్రహింతురు)

తప — (ఆనందముతో) జనకానుగ్రహమునం బ్రదికితిని.

రాజు — (హర్షముతో) మీవచనామృతమున సుఖించితిమి.

మేనక — (స్మృతి నటించి భయముతో) సఖీ! జాంబూనదికాహూపధారి రాక్షసుఁ డా రాక్షసి గురులకుంగూడ నెద్దియో కీడు సేయనున్నది. కావున మనమేఁగి యథార్థ మెఱింగించి వత్తము రమ్ము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

నేపథ్యమున

ఓహో! తొలఁగుఁడు తొలఁగుఁడు. దావాగ్ని ప్రవిదీప్యమాన మగు నంజన శైల శిఖరము క్రిందం బడుచున్నది.

తప — (భయముతో) ఆర్యపుత్రా! రక్షింపుము రక్షింపుము (రాజును కౌఁగిలించికొనును.)

రాజు — భీరురాలా! భయ మొందకుము. ఇది విశ్వాసముగా పాపాత్ముని భ్రమముగాని మఱొండుగాదు.

{ కర్ణపూరముం బట్టుకొని విదూషకుఁడు
భయముతోఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు }

విదూ — (మరల నదే చదువును.)

(అంతట శరపంజరనిబద్ధయగు రాక్షసి ప్రవేశించుచున్నది.)

రాక్ష—(రాజుం జూచి) రక్షింపుము రక్షింపుము. మహారాజా! (రాజు పాదములఁ బడును.)

విదూ—ముందీయగ్నిముఖమునుండి నన్ను రక్షింపుము. (అని రాజువెనుక డాఁగుచున్నాఁడు.)

తప—ఆర్యపుత్రా! నాయంగములు వడఁకుచున్నవి. ముందీరాక్షసిని వదలివేయుఁడు

రాజు—ప్రియా! భీతిల్లకుము. నేనుండలేదా! (రాక్షసింజూచి) నీ వెవరు! నీదుఃఖమునకుఁ గారణ మేమి?

రాక్ష—(తనలో) ఈయన సత్యప్రియుఁడు. కావున నిజము నే వచించి తప్పించుకొందును గాక. (ప్రకాశముగా) చిత్తగింపుఁడు. మహారాజా! దేవరవారిచే నూర్గురు పుత్రులఁ గోల్పోయినదానను. మోహినికయను రాక్షసిని. ఖాండవారణ్యమున నామాయలన్నియు ఋషిప్రభావంబున భగ్నము లగుటం జేసి యిచ్చటి కరుదెంచి రంభాజాంబూనదికల వేషంబులతో మిమ్మును, మీ కళత్రంబును, సభాజనంబును మరణవ్యవసాయులం జేసి సూర్యలోకమున కేఁగుచుంటిని. అపుడు మార్గమధ్యంబున, వసిష్ఠునిఁ గూడి భవత్తనయుఁ డెదురయ్యె. అంత నాతని దిన నుంకింప నాతఁ డాకాశయాన నిరోధకరములగు బాణంబులచే నన్నీస్థితికిం దెచ్చెను. కావున మహారాజుగారు నన్ను మన్నింతురుగాక.

విదూ—మిత్రమా! యీరాక్షసి మన కేమపకార మొనర్చినది?

రాజు—(విదూషకుని చెవిలో) ఇట్లు

విదూ—ఆహా! పరమాద్భుతము. (రాక్షసిం జూచి) ఇంత యపకార మొనర్చిన నిన్ను రక్షింపకుండు టెట్లు?

తప—అనపత్యనగు నాకు తనయుఁడేడీ? అయిన నార్యపుత్రుఁడు బహు
భార్యాపరిగ్రాహుఁడు గదా!

రాజు—(నవ్వుచు) ఇదంతయు సరియ కాని నాకుఁ దనయు డెవఁడు?

{ అంతట వసిష్ఠుఁడునుఁ జాపహస్తుఁ
డగుకుమారుఁడును బ్రవేశింతురు. }

—

మ. సరసీజాక్షునిఁ బాలసంద్రమున స్రష్టన్ సత్యలోకంబునన్
గిరిజేశున్ రజితాద్రియందు మఘవున్ గీర్వాణలోకంబునం
ధరణిం బైనిఁ బ్రసన్నుఁ జేసి రవికిం దౌహిత్రుఁ డౌనితనిన్
గురులం జేర్పఁగఁ బౌరవీయ పుత్రికిం నోతెంచితే నిప్పుడే.

కుమా...(కౌతుకముతో)

చ. ఇపుడుమదీయగాత్రముల కెట్టిసుఖంబులభింపనుండె నా
దుపితలపాదపద్మముల ధూళి కతమ్మునఁ జేసి, యట్టియా
విపులసుఖంబుమున్ను తొలి వేల్పుదళమ్ములఁ గూల్చుటన్ సురల్
కృపను బ్రసూనవృష్టిఁ గురియించిననాఁడును దోఁపకుండెడిన్.

(ఇద్దఱును పరిక్రమింతురు)

విదూ—(స్మృతి నటించి) రాక్షసీసంభ్రమమున నే నింతదాఁక నీకర్ణపూరము
మాట మఱచితిని.

రాజు—(నవ్వుచు) ఇది యనవసరమందుఁ గానవచ్చినది. ఓహో! కానిదియే
ముఖ్యావసరము. ఏలయన (తపతిం జూచి)

కం. పరిరంభమాత్రఁ బులకల్
వఱపుచు లాలిత్యసౌరభమ్ముల నీతో
సరియగు నీయవతంసము
తిరిగి భవచ్ఛ్రుతితలమునఁ దిర మగుఁగాతన్.

రాక్షసి—మహారాజా! దీనురాలనగు నీరాక్షసిని వదలివేయుడు.

రాజు—సరే కానిమ్ము. (అని యస్త్రబంధము విప్పును.)

రాక్ష—రాజా! చిరకాలము వర్ధిల్లుము. (అని నిష్క్రమించును.)

వసి—(క్రిందజూచి) వత్సా! వీరె నీతలిదండ్రులు. కావున నిచ్చటదిగుదము.

(దిగుచున్నారు)

రాజు—ఓహో! గురుజనులు విచ్చేయుచున్నారు. (సమీపించి) భగవానుడా నమస్కరించుచున్నాడను.

తపతి—మహానుభావా? నమస్కరించుచున్నాను.

వసి—(ఇద్దఱింజూచి)

మ. ఉపమాతీత రసానుభావములచే ♦ సుత్కృష్టమై సంధిచే
నిపుణంబై సుగుణోత్తమాంగచయ సం ♦ దీప్తంబునై గాఢిలున్
తపతీసంవరణంబు భాసిలుచు ని ♦ స్తంద్రప్రభాధిక్యతన్
విపులానందము గూర్చుగాత బ్రజకుం ♦ బెక్కేండ్లు కాలంబు గాన్

వత్సా! తల్లిదండ్రులకు వందనము సమర్పింపుము.

కుమారుడు—(సప్రణామముగా.)

గీ. తపతికిని సంవరణునకుం ♦ దనయుడైన
యీకురుండు వినయభర ♦ హృదయుడగుచుం
బితృజనమ్ముల పాదార ♦ విందములకు
మూర్ధమును వంచి యిదియె తా ♦ మ్రొక్కు నిపుడు

రాజు—(సస్పృహంజూచి) వత్సా! నీవెవడ వైనను సరే. చక్రవర్తివగుము.

తపతి—(హర్షముతో) వత్సా! నా ప్రేమమాత్రము నిన్నె యుంచును. కాని నెఱుంగను. దీర్ఘాయుష్మంతుడవుగమ్ము.

విదూ—నాకించుకయేని సందియము గలుగుటలేదు. మీ ప్రతిబింబ మద్దమున నుంచినట్లేయున్నది.

వసి—విశేషమేటికి? యీతని చరిత్రము వినుడు.